

Percepcija promjena u fizičkom prostoru i društvenom životu među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Kukec, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:972646>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad
Percepcija promjena u fizičkom prostoru i društvenom životu među
stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Studentica: Tea Kukec

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, lipanj 2024.

Sažetak

Ovaj diplomski rad analizira promjene u fizičkom prostoru i društvenom životu ruralnih područja Sjeverne Hrvatske koristeći metodu dubinskih polu-strukturiranih intervjua. Kvalitativni pristup omogućuje sugovornicima slobodno izražavanje mišljenja, otkrivajući kompleksnost promjena koje su utjecale na te zajednice. Modernizacija infrastrukture, poput uvođenja struje, plina i interneta, donosi nove mogućnosti i viši standard života. Međutim, nedostaci u kanalizaciji, vodoopskrbi i prometnoj povezanosti s većim gradovima i dalje predstavljaju izazove. Iako se bilježe pozitivne promjene u dostupnosti osnovnih usluga, još uvijek postoje prepreke koje otežavaju kvalitetu života u ruralnim područjima. Društveni život također prolazi kroz značajne promjene. Tradicionalne obiteljske strukture postaju sve modernije, s naglaskom na veću neovisnost pojedinaca i rodnu ravnopravnost. Iako neki sugovornici osjećaju nostalgiju za tradicionalnim vrijednostima, drugi prepoznaju potrebu za prilagodbom suvremenim društvenim i ekonomskim uvjetima. Zaključno, istraživanje naglašava važnost kontinuiranog ulaganja u razvoj infrastrukture, promicanje socijalne povezanosti i rodne ravnopravnosti, kako bi se postigao održiv i prosperitetan razvoj ruralnih područja.

Summary

This thesis analyzes the changes in the physical space and social life of rural areas in Northern Croatia using the method of in-depth semi-structured interviews. The qualitative approach allows interviewees to freely express their opinions, revealing the complexity of the transformations affecting these communities. Modernization of infrastructure, such as the introduction of electricity, gas, and internet, brings new opportunities and a higher standard of living. However, deficiencies in sewage systems, water supply, and transportation connectivity to larger cities remain challenges. Although there are positive changes in the availability of basic services, obstacles still hinder the quality of life in rural areas. Social life is also undergoing significant changes. Traditional family structures are becoming more modern, with an emphasis on greater individual independence and gender equality. While some interviewees feel nostalgic for traditional values, others recognize the need to adapt to contemporary social and economic conditions. In conclusion, the research highlights the importance of continuous investment in infrastructure development, promoting social connectivity, and gender equality to achieve sustainable and prosperous development of rural areas.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1 Kontekst i problem istraživanja	1
1.2 Istraživačka pitanja	1
1.3 Ciljevi i svrha istraživanja.....	2
2. Definicija ruralnih područja	3
2.1. Promjene u ruralnoj Hrvatskoj kroz povijest	5
2.2. Teorija modernizacije ruralnih područja i ruralne kulture	8
3. Promjene u ruralnim područjima Hrvatske	11
3.1. Promjene u fizičkom prostoru ruralnih područja Hrvatske.....	11
3.2. Promjene u društvenom životu ruralnih područja Hrvatske.....	16
4. Metodologija.....	22
4.1. Uzorak.....	22
5. Rezultati istraživanja.....	24
5.1. Percepcija promjena u fizičkom prostoru stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske .	24
5.2. Percepcija promjena društvenih odnosa stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske....	32
6. Rasprava	36
6.1. Percepcija promjena u fizičkom prostoru među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske	36
6.2. Percepcija promjena društvenih odnosa među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske	39
7. Zaključak.....	42
8. Literatura.....	45

1. Uvod

1.1 Kontekst i problem istraživanja

Ruralna područja Republike Hrvatske, uključujući i Sjevernu Hrvatsku, tijekom 20. stoljeća suočila su se s izazovima poput dugotrajne deagrarizacije i depopulacije, što je ostavilo dubokog traga na njihovu ekonomsku, demografsku i društvenu strukturu. Ovi procesi nisu samo rezultirali smanjenjem poljoprivrednih aktivnosti i negativnim prirodnim prirastom, već su utjecali na cjelokupnu dinamiku fizičkog prostora i društvenih odnosa u ruralnim sredinama. Ovaj diplomski rad ima za cilj istražiti percepciju stanovnika ruralnih naselja Sjeverne Hrvatske o fizičkim i socijalnim promjenama koje su se dogodile u njihovim zajednicama danas u odnosu na prošlost. Ove se promjene odražavaju na fizički prostor i društvene odnose ruralnih naselja, postavljajući izazove pred ruralne zajednice koje se suočavaju s prilagodbama uvjetovanim suvremenim trendovima. Fokus rada bit će na dva ključna aspekta ruralnog života: fizički prostor ruralnih naselja, koji uključuje prirodni okoliš i prostorna obilježja sela, te društvenom životu, obuhvaćajući međuljudske i obiteljske odnose. Ključno pitanje koje se postavlja jest kako stanovnici ruralnih područja Sjeverne Hrvatske danas percipiraju promjene u njihovom fizičkom okruženju te društvenim odnosima.

Istraživanje se oslanja na empirijske podatke prikupljene u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost, „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja: objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti ruralnih socijalno-ekoloških sustava - SECURURAL“ (UIP-2019-04-5257; 2020.-2024.). Kroz analizu dubinskih polu-strukturiranih intervjua provedenih u sklopu navedenog projekta, istraživanje se temelji na relevantnim podacima iz ruralnih naselja regije Sjeverne Hrvatske: Krapinsko-zagorske, Koprivničko-križevačke i Varaždinske županije.

1.2 Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja koja vode ovaj rad odnose se na dvije ključne dimenzije ruralnog života u Sjevernoj Hrvatskoj. Prvo, postavlja se pitanje o percepciji promjena u fizičkom prostoru ruralnih naselja, istražujući kako stanovnici doživljavaju transformacije u fizičkom okruženju poput gradskih aktivnosti u ruralnom području, pojave nove infrastrukture koja donosi nove društvene i trgovačke objekte ili napuštanje ruralnog područja zbog nepovoljnih prilika za zaposlenjem. Proces urbanizacije i modernizacije, fizički prostor nekad ruralnih sredina postaje sve sličniji gradskim sredinama. Modernizacija ruralnih područja vidi se u rastu individualnosti, smanjenju kolektiviteta, pojavi znanosti i tehnologije u ruralnim mjestima. Drugo istraživačko pitanje fokusira se na društveni aspekt, istražujući kako stanovnici percipiraju promjene u međuljudskim odnosima, obiteljskoj dinamici te općoj socijalnoj strukturi ruralnih zajednica.

1.3 Ciljevi i svrha istraživanja

Ciljevi rada usmjereni su na analizu kako se ove promjene manifestiraju u fizičkom prostoru sela i društvenim odnosima te kako stanovnici aktivno sudjeluju u oblikovanju i prilagodbi svog ruralnog života. Svrha ovog istraživanja jest dublje razumijevanje percepcije stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske o suvremenim promjenama u njihovom okruženju. Kroz istraživanje želimo identificirati ključne faktore koji oblikuju percepciju promjena. Ovaj rad doprinosi polju ruralne sociologije pružanjem uvida u percepciju stanovnika o promjenama u njihovim ruralnim zajednicama. Rezultati istraživanja mogu poslužiti za bolje razumijevanje suvremenog stanja ruralnih zajednica suočenih s izazovima koje donosi suvremeno doba.

2. Definicija ruralnih područja

Kako bismo mogli uočiti i analizirati percepcije promjena među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske, trebamo prvo definirati što je ruralno područje. Općenito pojam „ruralno“ nema točne i jedine definicije, već se ono određuje ovisno o državi, vremenu i o autorima koji se tim pojmom bave. Tako sociolog Marc Mormont smatra kako pojam „ruralno“ potiče iz dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća gdje je on uveden kako bi se definirale ključne karakteristike ruralnog društva za vrijeme velikih ekonomskih i društvenih promjena (prema Woods, 2005). Iako postoje mnogobrojne teorije i karakteristike što ruralno područje jest, jedna od najkorištenijih je kategorizacija autora Rona Johnstona i suradnika (2000:718) u kojoj se navodi da ruralna područja obuhvaćaju: područja gdje dominiraju poljoprivreda i šumarstvo (ekstenzivno iskorištavanje zemljišta), područja gdje dominiraju manja naselja s manje centralizacije s izraženom povezanošću pejzaža kojeg većina percipira kao ruralnim i područja koja potiču stil življenja koji njeguje svoj okoliš i vlastiti život. Ruralnost se ne može svrstati u jednu definiciju već ju se mora shvatiti kao reprezentaciju koja dobiva svoje značenje kroz različite diskurse i perspektive različitih autora. Drugim riječima, ova ideja ruralnosti se mijenja ovisno tko ju i kada interpretira. Geograf Aleksandar Lukić navodi da je „konceptualizacija ruralnosti ovisna o diskursu“ (Lukić, 2010:53). Tako postoji niz pristupa u odnosu ruralnog i urbanog, ali Lukić (2010) ističe kao najpogodniju teoriju od Paul Clokea. U radu Clokea (2006) izdvajaju se tri ključna teorijska pristupa za razumijevanje ruralnosti: funkcionalni, političko-ekonomski i konceptualni pristup socijalne konstrukcije ruralnog prostora. Funkcionalni pristup je prevladavao do sedamdesetih godina 20. stoljeća. U to vrijeme se počelo shvaćati da je ruralno područje dio šireg društvenog i ekonomskog konteksta te političko – ekonomskog teorijskog okvira. U 90-ima su se pojavila istraživanja koja su isticala ideju da nema više jedinstvenog ruralnog prostora, već niz socijalnih prostora koji se preklapaju na istom teritoriju. To shvaćanje opisuje treći pristup, gdje se ruralnost konceptualizira kao niz socijalnih konstrukcija. Na primjeru Hrvatske, Antun Šundalić u svojem radu iznosi da se „ruralni prostor prepoznaje kao prostor slabije gustoće naseljenosti u kojemu dominiraju djelatnosti poljoprivreda i šumarstva (Šundalić, 2006). Također, Maja Štambuk ističe kako je upravo poljoprivreda egzistencijalna osnovica ruralnog svijeta i specifičnom osnovom ruraliteta drže: selo – poljoprivredu – prostor (Štambuk, 1997:241).

Teorije i diskursi povezani s definiranjem ruralnih područja dinamično su evoluirali u skladu s promjenama koje su se događale unutar samih ruralnih prostora. Ivan Cifrić definira pojam „ruralnost“ kao četiri bitno povezane komponente: selo (prostorni položaj, društveni odnosi, društvene institucije), poljoprivreda, okoliš (netaknuta priroda) i tehnologija koja je bitno utjecala na promjene u zanimanjima, ali i u promjenama društvenih vrijednosti (Cifrić, 2003:33).

Također, ruralno područje može se smatrati kao i područjem koje nije urbano gdje se vidi jasna dihotomija ova dva pojma. Jedan od najpoznatijih klasičnih sociologa, Georg Simmel, pridonio je teoriji urbanog života gdje se fokusirao na socijalne odnose, interakcije i promjene koje proizlaze iz urbanog okruženja. On govori da je jedna od bitnih karakteristika urbanog područja anonimnost, razmjena novaca i složena socijalna struktura (Simmel, 2002). Tako možemo definirati ruralno područje kao suprotno od toga. Ruralno područje često se u literaturi smatra kao mjesto gdje nema anonimnosti, stanovnici se svi međusobno poznaju te interakcije su dublje od površinskih. Cifrić (2003) govori da se „ruralna regija može shvatiti u prostorno-ekološkom pogledu, ali i socijalnom pogledu, u svakom slučaju u odnosu na urbanu regiju“ (Cifrić, 2003:31). Stoga je važno razumjeti ruralno područje u odnosu na urbano, što ukazuje na međusobnu povezanost i različitost između ruralnog i urbanog prostora. Često se također može vidjeti da se selo i grad nazivaju kao „dva svijeta“. Pitrim Sorokin je primijetio da grad i selo predstavljaju dva svijeta. U ta dva svijeta često dolazi do međusobnih interakcija poput prijateljstva, solidarnosti ili sukoba, no one su uvijek obilježene oštrom razlikom (Sorokin i Zimmerman, 1929). Prema njemu, selo djeluje kao izvor zdravlja i mjesto povećanog nataliteta, dok grad obično predstavlja mjesto gdje se stanovništvo „troši“ ili konzumira. Selo stvara i čuva energiju, dok grad, kao središte, brzo troši tu energiju. Grad često služi kao izvor inovacija, promjena i socijalnih nemira, dok s druge strane, selo obavlja ulogu očuvanja reda, nositelja tradicija te hranitelja nacionalnog karaktera (Sorokin i Zimmerman, 1929). Ova podosta starija teorija Sorokina o razlikama između grada i sela, s naglaskom na njihovim socijalnim i biološkim aspektima, može se usporediti s modernijim pristupom urbanističkim i sociološkim temama. Novije teorije i istraživanja, poput one od Simmela iz 2002. godine, često dodaju složenije dimenzije i uzimaju u obzir suvremene društvene promjene, tehnološki napredak i globalizaciju. Za potrebe ovog rada moramo uzeti u obzir sljedeće karakteristike ruralnih područja: manje naselje i manji broj stanovnika od većeg lokalnog središta, dominacija poljoprivredne djelatnosti i tradicionalna struktura obitelji.

2.1. Promjene u ruralnoj Hrvatskoj kroz povijest

Definicija ruralnosti mijenjala se ovisno o vremenu u kojem se ruralno područje promatralo. Tako je potrebno utvrditi koje su sve ruralne promjene dogodile unazad par desetljeća u Hrvatskoj. Poblježe ćemo se fokusirati na procese globalizacije, modernizacije i industrijalizacije koji su sa sobom doveli najveće promjene u hrvatska sela.

Početak 60-ih godina 20. stoljeća započinje proces modernizacije koji je sa sobom nosio industrijalizaciju, urbanizaciju i deagrarizaciju. Ruralni sociolog, Cifrić tvrdi da su „industrijalizacija i urbanizacija obezvrijedili i opustošili ruralni svijet u korist urbanog svijeta“ (Cifrić, 2003) što bi značilo kako su ruralna područja na neki način „patila“ kako bi urbane sredine rasle. U ranim pedesetima, 75% ukupnog stanovništva Hrvatske (2,93 milijuna ljudi) živjelo je u nekoj vrsti seoskog naselja. (Župančić, 2005:628). Hrvatska je tada bila većinski agrarna zemlja s preko dvije trećine seljačkog stanovništva, a industrijalizacija je tek predstojala. Ranijih 60-ih godina 20. stoljeća opća politika je proglasila „društveno vlasništvo“ kao jedini oblik vlasništva. Sektorske politike su operacionalizirale taj postulat poduzimajući mjere kako bi ga što brže postigle. Međutim, implementacija ovakve vrste vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem pokazala se nerealom, a ruralni sociolozi i ostali istraživači, brzo su prepoznali stvarno stanje u ruralnim područjima i nesklad između socijalističkih utopijskih projekata i stvarnosti. Autori Antun Petak, Vlado Puljiz i Maja Štambuk (2002) tako govore da je seljaštvo pristalo ne povećavati vlastite posjede te je bilo prisiljeno tražiti sredstva za egzistenciju svojih obitelji izvan vlastitih poljoprivrednih posjeda, najčešće u gradu ili čak izvan domovine (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002:236). Postupna decentralizacija industrije omogućile su dijelu radno aktivnog stanovništva u ruralnim područjima da se zaposli izvan poljoprivrede i oстане na selu. Ova promjena je rezultirala pojavom različitih vrsta domaćinstava kao što su naprimjer mješovita domaćinstava s više izvora prihoda, a ne samo u poljoprivredi.

Ovaj podatak je evidentan u padajućem broju čistih poljoprivrednih gospodarstava (gdje se svi članovi domaćinstva isključivo bave poljoprivrednim zanimanjem), gdje je njihov broj

smanjen za 8,5% ili 129.742 u razdoblju od 1960. do 1969. godine. Također, primjećuje se rast broja mješovitih gospodarstava, gdje je dio domaćinstva angažiran u poljoprivredi, dok je dio izvan nje, što je rezultiralo povećanjem od 12,9% u razdoblju od 1960. do 1969. godine. Paralelno s tim, zabilježen je porast nepoljoprivrednih gospodarstava u kojima svi članovi stalno rade izvan poljoprivrede, s povećanjem od 5,0% ili 7.143 (Cvjetićanin i Puljiz, 1974:24). Promjene u strukturi gospodarstva dovele su i do novih vrsta dohodaka u selu što je imalo utjecaja na usporavanje procesa deagrarizacije i smanjenje odljeva stanovništva. Dohodak koji je pritecao izvan gospodarstva iz godine u godinu je sve veći u ukupnom dohotku poljoprivrednog domaćinstva. Autori Veljko Cvjetićanin, Vlado Puljiz i suradnici govore da je tada postojala „sve veća okrenutost naših poljoprivrednika ka izvorima zarade izvan gospodarstva, a na uštrb većeg angažovanja na vlastitim zemljišnim posjedima“ (Cvjetićanin i Puljiz, 1974:29).

Ovaj proces promjene u strukturi gospodarstva, kasnio je u velikim dijelom ruralne Hrvatske, gdje su se i dalje odvijali depopulacijski trendovi. Neravnomjeran raspored stanovništva u ruralnim područjima izazvao je neujednačen razvoj, pri čemu su žene preuzele većinu poljoprivredne proizvodnje, ali su bile slabije obučene za taj zahtjevan posao, što je rezultiralo stagnacijom u poljoprivredi (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002). Ovaj neravnotežni demografski raspored pridonio je zapuštanju važnih i strateški bitnih ruralnih područja, dok je demografska recesija zahvatila većinu hrvatskog tla, gdje živi značajan dio stanovništva. Migracija iz sela i dalje se odvija prema gradovima, a stabilizacija stanovništva na ruralnim područjima postaje ključna za usmjeravanje prema modernizaciji sela (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002:237). Nakon tog perioda, kraj sedamdesetih i početak osamdesetih osobito je usporio buduće promjene. U selu se učvršćuje mješoviti tip domaćinstva i širi se višestruka aktivnost, posebno na manjim poljoprivrednim gospodarstvima, koja bi se inače ugasila da nisu pronašla izvor izvan poljoprivrednog. Ona djeluju kao zaštita u gospodarskoj krizi jer su ublažavala porast uvoza poljoprivrednih proizvoda te smanjenju dispariteta u cijenama između proizvoda, kao i prihoda poljoprivrednika i nepoljoprivrednika (Brkić, 1998:119). Broj poljoprivrednog stanovništva i dalje se rapidno smanjivao, s udjelom u ukupnom stanovništvu koji je opao s 36% u 1971. na 20% u 1981. godini. Petak, Puljiz i Štambuk, navode da je tijekom tog desetljeća, zabilježena najveća stopa deagrarizacije u povijesti Hrvatske, što je rezultiralo depopulacijom brojnih seoskih naselja i dugotrajnim ekonomskim, socijalnim i kulturnim osiromašenjem hrvatskog sela (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002). Kada usporedimo ukupno seosko stanovništvo iz 1971.

godine do 2011. godine, vidimo kako se broj stanovnika neurbanih naselja smanjio za čak 20% (Nejašmić i Toskić, 2016).

U razdoblju 90-ih dolazi do tranzicije, velikih ratnih razaranja i stradanja, te masovnih progonstava i izbjeglištva. Postoje naznake povratka poljoprivredi, obnove porušenih sela te povratka prognanika. Početak devedesetih godina obilježen je usponom obiteljske poljoprivrede, revalorizacijom poljoprivrednog zanimanja i pojavom dinamičnih, obrazovanih poljoprivrednika s vitalnim gospodarstvima. Unatoč tim pozitivnim promjenama, raspad bivšeg sustava države izaziva nesigurnost i prekide u razmjeni između seljačkih gospodarstava i ostalih dijelova globalnog sustava, poput problema s cijenama, kreditima i otkupom proizvoda. Nova agrarna politika naglašava važnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, istovremeno potičući razvoj kroz poticajne mjere. Ratno i poslijeratno razdoblje ostavilo je teške posljedice u smislu demografije te potrebe za materijalnom obnovom infrastrukture i okoliša (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002). U novom stoljeću dolazi do jačanja ruralnih politika u Republici Hrvatskoj. Sve više se daje naglasak na jačanje ruralnog razvoja gdje dolazi do korištenja programa poput *Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014. - 2020.* (PRR RH), financiran iz europskih sredstava. Prihvatljiva ulaganja unutar mjera *PRR RH 2014. – 2020.* sufinancirana su većim dijelom sredstvima Europske unije, putem Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (engl. *EAFRD*), dok je ostatak sufinanciran sredstvima državnog proračuna Republike Hrvatske. Otkad je Hrvatska postala punopravna članica Europske unije (2013), neke od njenih planova posebno se fokusiraju na motiviranje mladih na ostanak u zemlji.

Politika za Hrvatsku, kroz ovaj *Program ruralnog razvoja*, fokusirala se na tri dugoročna strateška cilja: poticanje konkurentnosti poljoprivrede, osiguravanje održivog upravljanja prirodnim resursima i klimatskim promjenama i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih područja, uključujući stvaranje i očuvanje radnih mjesta. Ova sredstva doprinose očuvanju ekološke i teritorijalne ravnoteže, smanjenju utjecaja klimatskih promjena, poticanju inovacija u poljoprivrednom sektoru te osiguravaju dostatnu i zdravu opskrbu hranom za sve stanovnike Europske unije. Unatoč aktivnosti ovog programa, uočen je podatak smanjenja broja zaposlenih u poljoprivredi u Hrvatskoj. Prema popisu stanovništva iz 2011., broj zaposlenih u poljoprivredi iznosio je 65.543 ili 4,57% ukupno zaposlenih u Republici

Hrvatskoj. U odnosu na popis stanovništva u 2021. godini, broj zaposlenih u poljoprivredi značajno pada te iznosi 54,554 ili 3,46% ukupno zaposlenih u Republici Hrvatskoj. Ova kontradikcija sugerira da programi i politike možda ne ostvaruju očekivane rezultate ili da postoje drugi faktori koji utječu na razvoj i promjene ruralnih područja.

2.2. Teorija modernizacije ruralnih područja i ruralne kulture

Ruralne promjene i razvoj ruralnih područja su nedvojbeno povezani s modernizacijskim procesima koji su se odvijali na globalnoj razini te perspektivama suvremenog društva. Seljaštvo je činilo osnovni materijal za oblikovanje u procesu modernizacije (Hodžić, 2006:55). Cifrić (2003) uočava dvije međusobno povezane tendencije koje ukazuju na smjer promjena u ruralnim područjima: klasični modernizacijski koncept i koncept prevrednovanja ruralnosti. Klasični modernizacijski koncept, prisutan globalno, ali i u Hrvatskoj, označava povlačenje sela pred industrijom i širenjem gradova, a u nas i dodatnim ideološkim pritiskom na seljaštvo. Ovaj koncept sa sobom je uveo vanjsku pomoć tj. vanjskog investitora koji će sa svojim kapitalom podupirati opći razvoj poljoprivrede i sela. Slično kao što su nekada zemlje „trećeg svijeta“ bile stigmatizirane, i ruralna područja su bila percipirana kao zastarjela i neprikladna za suvremeni društveni i ekonomski napredak. Uz to, proces deagrarizacije bio je zaslužan za to da su mnoga sela izgubila svoj identitet i stanovništvo. Ljudi su napuštali svoje tradicionalne načine života i tražili zaposlenja u gradu. Sela su izgubila perspektivu koja je bila vezana uz tradiciju, a istovremeno nije bilo potpuno jasno kako će perspektiva modernosti izgledati (Cifrić, 2003:91). To je dovelo do toga da su mnoga sela bila osuđena na izumiranje, jer su izgubila svoj smisao i povezanost s tradicijom, a istovremeno modernizacija nije nužno donijela bolju budućnost. U to vrijeme, činilo se da nedostaje dugoročna vizija o tome kako bi ruralno područje trebalo evoluirati. No, danas se vidi da situacija nije bila tako crna. Iako su se mnoge stvari promijenile, ruralna područja nisu izgubila sasvim svoj smisao, a postojeći izazovi otvaraju prostor za razvoj novih perspektiva i pristupa ruralnom životu.

Druga tendencija, prevrednovanje ruralnosti sa stajališta budućnosti, sa sobom nosi namjenu za zaštitom ekološke vrijednosti ruralnih područja. U dobu globalne ekološke krize, okoliš i prirodni prostori predstavljaju ključnu osnovu za održivost, te stoga naglašava potrebu intenzivnijeg angažmana u očuvanju prirode, a time i ruralnih područja. Usred toga proizlazi

potreba za obnavljanjem ruralnih identiteta u kojem će se održati raznolikost ruralnosti kao supkulturne razlike. On kaže: „S jedne strane, radi se o selektivnoj obnovi tradicionalnih simbola i moderniziranih simboličkih formi u ruralnim prostorima, a s druge strane to je oblikovanje perspektivne vizije razvoja“ (Cifrić, 2003:92).

Kada je riječ o modernizaciji ruralnih područja, ključno je naglasiti da morfologija prostora i socijalna organizacija, na kojoj se temelji struktura rada, igraju ključnu ulogu u oblikovanju uvjeta kulture i kulturnog života. U prethodnom poglavlju, prikazane su promjene u strukturi rada koje su rezultirale masovnim iseljavanjem stanovništva u urbanu sredinu. No, važno je istaknuti da su inovacije i nove tehnologije također odgovorne za izmjene u strukturi rada i ruralnom okruženju. Primjerice, ulazak poljoprivrednih strojeva u upotrebu označio je značajan pomak. Ti strojevi su postali učinkovitiji od tradicionalnih sredstava poput konja ili vola. Ova tehnološka unapređenja nisu samo transformirala način rada u poljoprivredi, već su i pridonijela promjeni društvene dinamike u selima. Stara zanimanja su postala manje zastupljena, dok su se nova počela pojavljivati. Ovo razdoblje modernizacije ne samo da donosi izumiranje starih zanimanja već i potiče rađanje novih, prilagođenih suvremenim tehnologijama. Time se otvara prostor za redefiniranje identiteta ruralnih zajednica i prilagodbu novim socioekonomskim uvjetima. Izazovi i promjene u strukturi rada predstavljaju integralni dio šireg procesa transformacije ruralnih područja u suvremenom kontekstu.

Osim promjena u fizičkom okolišu i strukturi, modernizacija sela imala je utjecaj i na ugrožene kategorije stanovništva: ostarjele, osiromašene, nezaposlene. Stariji i mlađi u zajedničkom domaćinstvu jamčili su životnu sigurnost objema stranama jer im se jamčila rad i sigurnost. Puno korisnih poslova na gospodarstvu obavljali su djeca i starije osobe. Dok je u prošlosti patrijarhalna obitelj okupljala četiri do pet generacija pod istim krovom, suvremeni trendovi smanjuju zajednički generacijski život na svega dvije generacije - roditelje i djecu, a broj članova obitelji značajno opada. Danas mladi ne žele raditi u poljoprivredi te trebaju produženu zaštitu obitelji od kojih ih dijele generacijski nazori (Cifrić, 2003:96). Promjene u tehnološkoj strukturi poljoprivrede predstavljaju prijetnju starijim dobima, budući da se ne prilagođavaju zahtjevima nove radne organizacije koja naglašava brzinu, učinkovitost i digitalnu pismenost. Nezaposlenost i neizvjesne perspektive posebno pogađaju mlade ljude u ruralnim područjima, narušavajući njihove stvarne izgleda za budućnost i osjećaj sigurnosti.

Modernizacijom, selo prestaje biti zatvoreni i lokalni svijet, te postaje „globalno selo“ (McLuhan, Fiore, 1968). Masovnim širenjem informacija i priopćavanja, selo je izgubilo tradicionalni izgled, duh kolektiva i zajednice, a ruralna kultura je mijenjala svoj identitet. Sve navedeno utjecalo je na osobnu nesigurnost i povijesnu nestabilnost ruralnog svijeta. Cifrić to opisuje kao da je modernizacija „izazvala u selu vakuum simboličkog svijeta: jedan je nestao, a drugi ne nudi bolje vrijednosti od onih u tradiciji“ (Cifrić, 2003:101). Istraživanje svih kontinuiranih promjena od ključne je važnosti kako bi se kontinuirano unapređivala kvaliteta života u ruralnim područjima i pružila stanovnicima bolja perspektiva za budućnost.

3. Promjene u ruralnim područjima Hrvatske

3.1. Promjene u fizičkom prostoru ruralnih područja Hrvatske

U posljednjih par desetljeća, ruralna područja Hrvatske svjedočila su značajnim transformacijama u fizičkom prostoru koje su oblikovale njihovu strukturu, izgled i funkcionalnost. U ovom poglavlju nastojat će se prikazati dinamične promjene vezane za infrastrukturne inovacije, prometnu povezanost, dostupnost sadržaja u selima i slično. Neki autori smatraju kako su današnja sela „unakažena, bez identiteta, organizacijski neprilagođena istinskim potrebama života i rada u selu, zbog čega su postala gospodarski i sociokulturno nepodobna“ (Kušen, 2003:36).

S obzirom na brze tehnološke, ekonomske i društvene promjene, ruralna područja su postala žarište inovacija, ali su istovremeno izložena brojnim izazovima. Povećana povezanost putem digitalne tehnologije, globalna tržišta i demografske promjene oblikuju okoliš ruralnih sredina na načine koji često zahtijevaju prilagodbu tradicionalnim modelima života i gospodarenja resursima. Kao što smo prethodno opisali, modernizacija je odigrala ključnu ulogu u transformaciji tradicionalnih sela, donoseći sa sobom procese poput industrijalizacije, deagrarizacije i ruralnog egzodusa. Ova transformacija je značajno promijenila strukturu sela. Ranije dominantna poljoprivreda kao glavna industrija sela, koja je činila većinu seoske populacije, sada je ustupila prostor decentralizaciji industrije. Promjene u ekonomskoj slici sela su izazvane manjim pogonima, raznim obrtima i uslugama kako u selu tako i u obližnjim gradovima, te pojavom novih sektora djelatnosti.

Kao jedna od fizičkih promjena sela potrebno je izdvojiti promjenu u samoj veličini seoskog naselja. Od utjecaja modernizacije i njenih procesa, veličina seoskih naselja se progresivno smanjivala. U razdoblju od 1961. godine se prosječno selo veličine 445 stanovnika, smanjilo na samo 286 stanovnika u godini 2001. (Župančić, 2005:630). Bitno je za spomenuti kako nije došlo samo do opadanja u veličini naselja, nego i do pojave napuštenih naselja kojih je prema Župančiću 2005. godine bilo 3% od ukupnog broja naselja. Depopulacija i smanjenje stanovništva sa sobom su donijele i znatne promjene u fizičkom prostoru ruralnih područja.

Kada govorimo o promjenama fizičkog prostora, najvidljivije promjene su one promjene u infrastrukturi. Pod infrastrukturu ubrajamo promjene u građi kuća, komunalnoj infrastrukturi, opremljenosti sela s uslugama kao što su prodavaonice i drugi važni gospodarski objekti, dostupnosti sadržaja u selu i prometnoj povezanosti. Istraživanje promjena u selu Milan Župančić (2005.) ukazuje na to da su najzastupljenije vrste usluga bili frizerski saloni i automehaničarski servisi koji su činili ukupno 40% ukupnog uzorka (od 154 ukupnih naselja). Ostale specifičnije usluge, poput većih supermarketa i tržnica, nalaze se izvan sela u većim naseljima ili gradovima. Ovo stvara problem za stanovnike seoskih naselja koji se oslanjaju na takve usluge, budući da im je potrebno putovanje izvan njihovog mjesta stanovanja da bi pristupili tim uslugama što im često bude ograničeno zbog loše prometne infrastrukture, nedostatka javnog prijevoza ili ne posjedovanje automobila.

Povezanost sela i uključenost u mrežu cestovnog i željezničkog prometa odražava razvijenost nekog društva i pomaže selu uključiti se u sve važne tokove života (Župančić, 2005:650). Današnji željeznički promet omogućuje povezivanje velikih gradova, kao i određenih manjih naselja koja se nalaze duž tih ruta, što naravno nije dovoljno. Nasuprot tome, autobusni promet pruža znatno veću prilagodljivost, iako je izazov uspostaviti dovoljno razgranatu mrežu koja bi efikasno i u prihvatljivim vremenskim okvirima pokrila sva naselja. Loša prometna povezanost zapreka je razvitku sela, te otežava svakodnevni život seoskog stanovništva. Vrlo malen broj sela ima željezničku stanicu već je uobičajena svakodnevna autobusna veza koja povezuje sela s većim središtima i gradovima. Također, neki autori govore kako je upravo loša prometna povezanost ruralnih naselja jedan od razloga ruralnog egzodusa, posebice mladih osoba (Nejašmić, 1988). Može se reći kako je dobra prometna povezanost sela i urbanih sredina preduvjet za razvitak cjelokupnog seoskog naselja. Ona omogućuje lakši pristup zanimanjima izvan sela, olakšava kretanje ljudi, robe, ali i usluga kao što su naprimjer zdravstvene i obrazovne usluge. Nedostatak takve prometne povezanosti može ograničiti pristup uslugama i negativno utjecati na kvalitetu životnih uvjeta stanovnika.

Uz lošu prometnu povezanost između sela i naselja, bitno je objasniti i stanje komunalne infrastrukture. Komunalna infrastruktura obuhvaća skup javnih sustava i objekata koji služe za pružanje osnovnih usluga i potreba u zajednici. To uključuje sustave za opskrbu pitkom vodom, kanalizacijske mreže, vodovodne sustave, javne prometne sustave, javnu rasvjetu, zelene

površine i parkove. Ona služi kako bi pružila ljudima osnovne potrebe, unapređuje njihovo zdravlje i uvjete života. Prema Župančićevom istraživanju, vrlo malo sela u tom razdoblju ima omogućenu kanalizaciju, samo četvrtina sela u istraživanju. S druge strane, vodovod je zastupljen u gotovo tri četvrtina sela iz uzorka (Župančić, 2005:639). Tako Alija Hodžić također kroz svoju analizu modernizacije sela govori da su seoske kuće poprimile gradska obilježja, kada se radi o osnovnim instalacijama kao što su vodovodne instalacije, ugradnja kupaonica i zahoda (Hodžić, 2006:94). To može biti do toga da su vodovodni sustavi često jednostavniji i jeftiniji za implementaciju u usporedbi s kanalizacijskim sustavima jer kanalizacija zahtijeva i dodatne troškove oko prikupljanja, obrada i uklanjanja otpadnih voda za koje je teško pronaći izvor financiranja. U pogledu opremljenosti kuće u selima, razlike između grada i sela ubrzano se smanjuju jer procesi modernizacije sve više postaju zajednički i za gradska i za seoska naselja (Hodžić, 2006:95). U nešto recentnijem istraživanju, autorice Helena Pupak i Tijana Trako Poljak (2021) također govore kako postoji mala zastupljenost provedenih kanalizacija, a velika zastupljenost provedenog vodovoda, što ponovno potvrđuje pretpostavku da su kanalizacijski sustavi često teški za implementaciju u manja naselja.

Kao jedan od boljih aspekata komunalne infrastrukture izdvaja se javna rasvjeta i stajališta javnog prometa kojih ima čak devet desetina sela iz uzorka (Župančić, 2005.). Uz to, prisutnost javnih površina poput parkova i dječjih igrališta često je izražena u seoskim naseljima. Ovi prostori ne samo da pružaju mjesto za rekreaciju i odmor lokalnom stanovništvu, već imaju i značajnu ulogu u društvenom životu zajednice. Uzimajući u obzir povijesnu i kulturnu važnost, parkovi i dječja igrališta su ne samo prostori za rekreaciju, već su bili i jedan od osnovnih izvora zabave i druženja u selima. Ovi prostori su mjesto gdje su se generacije lokalnog stanovništva okupljale, igrale, organizirale različite aktivnosti te stvarale trajne socijalne veze i zajedničke uspomene. U posljednjih nekoliko godina porasla je svijest o važnosti dječjeg razvoja, te uz pomoć podrške lokalnih zajednica i vlasti, primjetan je trend ulaganja u izgradnju i održavanje dječjih igrališta i parkova, kako u urbanim, tako i ruralnim sredinama. Međutim, iako postoje brojni primjeri dobro opremljenih igrališta, još uvijek postoje ruralna područja gdje nedostaju ili su ograničeni takvi prostori za djecu.

Obrazovne ustanove predstavljaju osnovu normalnog društvenog i kulturnog života seoskih sredina. Osnovna škola predstavljala je kulturno središte cijelog sela, dok je srednja škola bila

potrebna mladima kako bi se obrazovali za nepoljoprivredna zanimanja. Podaci o obrazovnim ustanovama u selu i njihovoj dostupnosti prema Župančiću (2005), govore kako sedamdesetak naselja ima osnovnu školu. Ovaj podatak djelomično zadovoljava jer su gotovo sva djeca iz seoskih sredina polazila školu u vlastitom mjestu ili obližnjem općinskom centru. No, unatoč zadovoljavajućem broju osnovnih škola, broj srednjih škola je premalen. I danas se srednja i visoka učilišta nalaze u županijskim središtima ili u najvećim gradovima. Obrazovne ustanove su ključne za društveni i kulturni život ruralnih sredina, no nedostatak srednjih i visokih obrazovnih ustanova u tim područjima stvara izazove u pristupu visokom obrazovanju za mlade, posebice zbog nedostatka kvalitetnog javnog prijevoza. Također, ruralna Amerika pokazuje teškoće u održanju kvalitetnog obrazovanja mladih. Postaje im teže osigurati visoke i kvalitetne obrazovne ustanove za svoje mlađe stanovništvo. Također, izbor pružatelja usluga često je ograničen, što znači da su učenici suočeni s manjkom mogućnosti kada je u pitanju odabir obrazovnih institucija ili programa (Brown, Schafft, 2019:103). Istu pojavu primjećujemo i u ruralnim područjima Hrvatske, gdje nedostatak srednjoškolskih institucija predstavlja jedan od razloga migracije mladih iz sela (Nejašmić, Toškić, 2013).

Pored obrazovnih institucija, jedan od ključnih elemenata koji utječe na kvalitetu života je pristup zdravstvenoj zaštiti. Prema istraživanju Maje Štambuk i Anke Mišetić provedenom 2002. godine, otkriveno je izrazito nisko pokrivanje zdravstvenom zaštitom u ruralnim područjima, pri čemu je samo 11,5% tih područja imalo pristup općoj ambulanti. Ovaj trend primjetan je i u ruralnim područjima Amerike, gdje autori ističu nedostatak adekvatne zdravstvene infrastrukture (Brown, Schafft, 2019:105). Iako ruralna američka područja imaju veći broj stanovnika u usporedbi s našim ruralnim naseljima, i ona se suočavaju s nedovoljnom dostupnošću zdravstvenih usluga. Mnogi autori za ruralna područja Amerike također govore kako iako postoji velika raznolikost ruralnih iskustava, populacije koje žive izvan većih urbanih područja diljem svijeta često pokazuju različite oblike zdravstvene nepovoljnosti u odnosu na urbane sredine (Shucksmith i Brown, 2016).

Uz obrazovne i zdravstvene ustanove, za kvalitetan društveni i kulturni život bitna je i dostupnost kulturnih ustanova i sadržaja. U prošlosti, ali i sada, seoska naselja su uglavnom „opskrbljena samo s kulturnim amaterizmom“ (Župančić, 2005:645) poput malenih knjižnica i pokojih kino dvorana. Problem kod seoskih naselja jest što ona najčešće nemaju prostorne i

tehničke uvjete za djelovanje visoke kulture poput muzeja, kazališta i botaničkih vrtova. Tako oni najčešće ostaju na tradicionalnom folkloru i kulturnom amaterizmu, dok gradske sredine drže monopol nad kulturom i sadržajima. Nedostatak opremljenosti raznim sadržajima gdje stanovnici mogu provoditi slobodno vrijeme, može značajno utjecati na aktivnosti kojima se pojedinci bave u slobodno vrijeme (prema Podgorelec, Klempić Bogadi i Šabijan, 2017). Iako kulturni sadržaji nisu pretjerano razvijeni u seoskim područjima, sportski objekti i manifestacije sve više rastu u popularnosti. Prema Župančićevom istraživanju, dvije petine sela ima neku vrstu sportskog terena, a malo manje i sportski klub ili društvo (Župančić, 2005:649). Prema njemu, stanje u sportu govori o izvjesnom napretku sela, te ih se može povoljnije ocijeniti nego neke drugi institucije.

Razvoj fizičkog prostora u ruralnom području predstavlja ključni faktor u poboljšanju kvalitete života u seoskim naseljima te u približavanju seoskog okruženja višim standardima zadovoljenja životnih potreba. Kroz poboljšanje infrastrukture, seoski svijet može prigrliti moderne urbane prakse i stečevine, te tako unaprijediti cjelokupno iskustvo življenja na selu. Međutim, mnoga istraživanja ukazuju na nedostatnu razvijenost infrastrukturnih ustanova u ruralnim područjima, što zahtijeva hitne intervencije i ulaganja kako bi se osiguralo da stanovnici sela imaju pristup kvalitetnim uslugama i resursima, te da se stvori održivo i prosperitetno okruženje za život i rad. Ovaj proces zahtijeva suradnju između lokalnih vlasti, organizacija civilnog društva i drugih dionika kako bi se postigao cilj poboljšanja infrastrukture i podizanja kvalitete života u ruralnim zajednicama. Postavlja se pitanje želi li se selo približiti karakteristikama grada ili želi očuvati vlastiti identitet i prilagoditi modernizacijske procese vlastitom tempu i razvoju. Eduard Kušen (2003) smatra kako je najveći problem upravo golema razlika između standarda koji se odnose na razvoj, uređenje i zaštitu ruralnog prostora u Europskoj Uniji i onog u Hrvatskoj. Hrvatsko zaostajanje u ovom području posljedica je raznih faktora, među kojima su ratni razaranja koja su ostavila duboke tragove. Očito je da je za ostvarenje napretka u ruralnom prostoru nužna sveobuhvatna strategija koja će uzeti u obzir specifičnosti ruralnih zajednica i osigurati njihov održivi razvoj. Kroz procese modernizacije i fizičkih promjena u ruralnom prostoru, dolazi do promjena i u društvenim obrascima i ponašanjima u selima. Osim što se mijenja infrastruktura, mijenjaju se i društvene interakcije, kulturni obrasci i vrijednosti koje oblikuju život u ruralnim zajednicama što će biti opisano u sljedećem poglavlju.

3.2. Promjene u društvenom životu ruralnih područja Hrvatske

Dolaskom modernizacije u ruralna područja, društveni život se transformira, stvarajući dinamičan okvir u kojem se oblikuje novi društveni život zajednica na selu uz očuvanje nekih tradicionalnih aspekata. Ovo poglavlje istražuje širok spektar promjena koje su se dogodile u društvenom tkivu ruralnih područja uslijed različitih faktora, uključujući urbanizaciju, tehnološki napredak, ekonomske promjene i kulturne evolucije. Analizirat ćemo kako stanovnici ruralnih područja percipiraju te promjene te kako su one utjecale na zajednice, obitelji, tradicionalne vrijednosti te načine suradnje i življenja, pružajući uvid u kompleksnost društvene dinamike na ruralnim prostorima.

3.2.1. Obiteljski odnosi u ruralnim područjima

Obiteljski odnosi definirani su često putem kulturnog okruženja, pa tako društvene promjene i trendovi mijenjaju obiteljske odnose (Berc, Ljubotina i Blažeka, 2004:46). Tako su promijenjeni i socijalni i obiteljski odnosi, generacijski odnosi, vrijednosti i norme u određenoj obitelji. Dolaskom modernizacije u ruralna područja dolazi do postupnog nestanka tradicionalnih načina rada i življenja. Ovaj proces mijenja društvenu dinamiku, uključujući zajednicu, obitelj, kolektivni rad i život, te se time mijenja i njihova uloga unutar obitelji i šireg društva. Svakako je očito da se obiteljska struktura mijenjala pod utjecajem društvenih uvjeta, posebno tijekom političkih i ekonomskih kriza te ratnih razaranja u Hrvatskoj (Berc, Ljubotina i Blažeka, 2004). Jedna od promjena koja se može opisati jest selidba stanovništva u naprednija središta, što je izazvalo velike demografske i razvojne poremećaje u dijelu ruralnog prostora (Župančić, 2005). Selo je napuštalo mlađe stanovništvo u potrazi za radom u sekundarnim ili tercijarnim djelatnostima, ostavljajući za sobom sloj stanovništva i dalje predan poljoprivredi kao primarnoj djelatnosti. Egzodus stanovništva doveo je do toga da u selu ostaju stariji i manje obrazovani ljudi koji nisu skloni inovacijama i uvođenju novih promjena, što je znatno umanjilo šanse za napredak seoskih krajeva. Smatra se da naspram ostatka Europe, hrvatska sela su pojavom modernizacije, socioekonomski nazadovala. To potvrđuje i teza da će se proces ukupne depopulacije Hrvatske nastaviti, a starenje će biti ubrzanije (Nejašmić, 2005). Takva populacijska dinamika, koju su oblikovali povijesno-geografski čimbenici, rezultirala je

urbano-ruralnom polarizacijom, otežavajući ravnomjerniju naseljenost i duboko utječući na društveno-ekonomski razvoj pojedinih naselja.

Tradicionalna ruralna obitelj često se temeljila na patrijarhalnoj strukturi i zajedničkom životu više generacija pod istim krovom. U takvoj obitelji, uloge su bile jasno definirane: muški članovi su bili glavni donositelji odluka i nositelji financijske odgovornosti, dok su žene imale ulogu u brizi o kućanstvu i djeci (First-Dilić, 1975). Djeca su također imala svoje zadatke i obaveze unutar obitelji, kao što su manji poljoprivredni poslovi. Na taj način su učili tradicionalne vještine od starijih članova obitelji.

Istraživanje provedeno 1996./1997. godine, kako prikazuje Hodžić (2006), ukazuje na značajne promjene u strukturi domaćinstava u ruralnim područjima. Dok je u tradicionalnoj patrijarhalnoj obitelji zajedno živjelo četiri i pet generacija, danas se to reducira na dvije generacije s manjim brojem članova (Cifrić, 2003:97). Primijećen je relativno visok udio domaćinstava s izrazito malim brojem članova, što je netipično za tradicionalna sela. Iako većina ispitanika (70%) i dalje živi u obiteljima s 3 ili više članova, gotovo trećina seoskog stanovništva (29%) ima samo 1-2 člana. Prema istraživanju Gordane Berc i suradnika (2004), prosječan broj članova seoske obitelji iznosi 5 članova uže obitelji, dok obitelji u velikom gradu imaju prosječno 4,35 članova.

Ova promjena u strukturi domaćinstava dovodi do transformacija u načinu života i društvenim odnosima, ali i do promjena u funkcijama koje se povezuju s tim. Povećanje broja malobrojnih domaćinstava može rezultirati većim brojem pojedinaca koji žive sami ili u staračkim domaćinstvima, što može promijeniti dinamiku zajednice i tradicionalne obrasce socijalnih interakcija. Osim toga, može doći do promjena u ekonomskim aktivnostima, pružanju socijalnih usluga, te korištenju infrastrukture. Također, sve su češći alternativni oblici obiteljskog života, kakve su jednoroditeljske i istospolne obitelji (prema Berc, Ljubotina i Blažeka, 2004).

Osim navedenih promjena, u današnje vrijeme primjetne su i dodatne, vanjske transformacije u društvenom životu ruralnih obitelji. To uključuje i sve veću digitalizaciju i tehnološki napredak koji utječu na način komunikacije unutar obitelji i s vanjskim svijetom. Digitalne platforme, poput društvenih mreža i interneta, mijenjaju način na koji ruralne obitelji komuniciraju, informiraju se i ostvaruju kontakte s drugima.

Uspoređujući tradicionalnu ruralnu obitelj sa suvremenom ruralnom obitelji, postoje značajne razlike. Suvremena ruralna obitelj može biti manja i često nema više generacija koje žive pod istim krovom. Povećanje mobilnosti i prilika za obrazovanje i zapošljavanje često dovodi do toga da mladi napuštaju ruralna područja u potrazi za boljim mogućnostima, što rezultira manjim brojem članova u obiteljima koje ostaju u selima. Osim toga, promjene u društvenim normama i vrijednostima dovele su do evolucije rodni uloga, što rezultira većom jednakosti među članovima obitelji i različitim raspodjelama odgovornosti. Također, tehnološki napredak i digitalizacija mijenjaju način života, komunikaciju i način rada u poljoprivredi.

Promjena tradicionalnog života na selu donosi i promjenu u načinu provođenja slobodnog vremena. Slobodno vrijeme je za većinu stanovništva, barem načelno, odvojeno od radnog vremena (Hodžić, 2006:101). Javljaju se nova polja aktivnosti i želja među stanovništvom. Slobodno vrijeme, kao područje društvenih odnosa, pojavljuje se u dvostrukom obliku: „s jedne strane, to je polje ujednačavanja oblika aktivnosti, a s druge strane, polje uspostavljanja velikih razlika među stanovništvom razvijenih zemalja“ (Hodžić, 2006:102). Sela su najčešće opremljena nekim „osnovnim“ zabavnim sadržajima, poput kafića i kavana koje smo naveli u prethodnom poglavlju. S druge strane, sadržaji poput noćnih klubova nisu zastupljeni u seoskom naselju, već se stanovništvo mora okrenuti prema urbanim sredinama. Klubovi su urbani fenomen, pa postoje jedino u većim gradovima i županijskim središtima. Kako ovakve vrste zabavnih sadržaja nisu dostupne, stanovništvo se okreće prema drugoj vrsti rekreacije koja im je više dostupnija, a to je sport. Povećana prisutnost sportskih terena, klubova i društava u većini sela modernog doba čini ih atraktivnijima za lokalno stanovništvo, potičući tako aktivan način života i zajedničke aktivnosti. Ovi resursi ne samo što promiču fizičko zdravlje među mještanima, već i pružaju prostor za socijalizaciju, razmjenu ideja i jačanje zajedničkog osjećaja pripadnosti.

Promjene u ruralnim područjima, uključujući digitalizaciju, promjene u obiteljskim dinamikama i aktivnosti slobodnog vremena, ukazuju na evoluciju ruralnog života. Usporedno s tradicionalnim vrijednostima, suvremene ruralne obitelji pokazuju prilagodljivost i otvorenost prema tehnološkim promjenama i novim načinima života. Unatoč izazovima poput nedostatka javnog prijevoza ili infrastrukturnih problema, postoji očita tendencija prema modernizaciji i poboljšanju kvalitete života u ruralnim zajednicama. Ove promjene naglašavaju potrebu za kontinuiranom podrškom i investicijama kako bi se osiguralo održivo i prosperitetno ruralno okruženje.

3.2.2. Društveni odnosi u ruralnom području

Kako bismo najbolje objasnili društvene odnose u ruralnim područjima, posebice manjim seoskim naseljima, potrebno je osvrnuti se na pojam kolektiviteta unutar jedne zajednice. Prema Émileu Durkheimu (1987), kolektivitet se odnosi na različite oblike društvenih veza, solidarnosti i integracije unutar društva. Durkheim je smatrao da je kolektivitet ključni element društvenog života te da je integracija pojedinaca u kolektivitet ključna za održavanje stabilnosti i kohezije društva. Tako on u svojem radu iz 1987. godine navodi dvije vrste solidarnosti, mehaničku i organsku solidarnosti (Durkheim, 1987). Mehanička solidarnost temelji se na sličnosti i homogenosti među članovima društva. U manjim, tradicionalnim zajednicama, kao što su ruralna područja, ljudi su često povezani upravo zajedničkim vrijednostima, vjerovanjima, tradicijama i načinu života. U ruralnim naseljima prevladavaju zajednice gdje su ljudi često blisko povezani kroz obiteljske veze, dugotrajne susjedske odnose i zajedničke aktivnosti poput poljoprivrede. U takvim zajednicama, međusobna ovisnost i uzajamna podrška često su prisutni kroz dijeljenje resursa, suradnju u radu na poljoprivredi ili sudjelovanje u lokalnim događajima i aktivnostima. S druge strane, organska solidarnost, koja se temelji na međusobnoj ovisnosti i specijalizaciji uloga u modernim, kompleksnim društvima, obično je više povezana s urbanim područjima i modernim industrijama. Ova vrsta solidarnosti često se javlja u društvima gdje postoji visoka specijalizacija rada i raznolikost uloga, što je više karakteristično za urbana, a ne ruralna područja.

Također, nastavno na Durkheimovu teoriju, za objašnjenje društvenih odnosa u ruralnim područjima, važno je spomenuti teoriju „zajednice i društva“ (*Gemeinschaft* i *Gesellschaft*),

poznatog njemačkog sociologa Ferdinanda Tönniesa (1969). Putem ta dva pojma, opisao je dvije osnovne vrste društvenih formacija. Prema Tönniesu (Tönnies, 1969), *Gemeinschaft* se odnosi na zajednicu koja je obilježena bliskim, osobnim vezama između njezinih članova. Ova zajednica temelji se na tradicionalnim vrijednostima, običajima i međusobnoj podršci. U *Gemeinschaft*, ljudi imaju snažan osjećaj pripadnosti i solidarnosti, a društveni odnosi obično su manje formalni. Zsigurno se može reći kako je pojam zajednice ili *Gemeinschafta* prisutan u područjima ruralnih područja. S druge strane, *Gesellschaft* ili društvo, predstavlja društvo koje je karakterizirano modernim, individualističkim i formalnim odnosima. U *Gesellschaftu*, ljudi se povezuju na osnovi funkcionalnosti i osobnih interesa, umjesto na tradicionalnim vezama. Odnosi su često anonimni i formalni, a ljudi su manje povezani s lokalnom zajednicom i običajima. Umjesto toga, interakcije su često vođene ekonomskim ili pravnim principima, što je karakteristično za urbana područja (Tönnies, 1969).

Tradicionalna obilježja ruralnog društva su „statičnost, relativna samodovoljnost i zatvorenost u samo sebe, ovisnost o prirodnim ciklusima, tehnološka zaostalost i niska razina podjela rada, tradicionalni religijski moral i slično“ (Ivoš, 2010:39). Također, tradicionalna ruralna društva obilježena su pojmom osobne neposrednosti (Cifrić, 2003:214) koja je često izražena u takvom tipu naselja. Osobna neposrednost odnosi se na bliskost i neposrednost u međuljudskim odnosima. Susjedi u ruralnim područjima često imaju bliske odnose i često su međusobno upoznati i uključeni u živote jedni drugih. Oni mogu redovito komunicirati licem u lice, pomoći jedni drugima u svakodnevnim aktivnostima poput poljoprivrednih radova ili održavanja imanja, te dijeliti informacije, resurse i podršku u vremenima potrebe. Može se reći da baš kao što ljudi identificiraju kuću u kojoj žive kao dom, stanovnici ruralnih zajednica obično identificiraju zajednicu kao dom (Wuthnow, 2018). Seljačka društva, kako ih Cifrić naziva, mogli su se osloniti samo na same sebe u trenutku kada je potrebna pomoć, kao što je prikupljanje pomoći unesrećenom susjedu kojemu je, primjerice, uginula krava ili konj, bez kojih je njegova obitelj bila ugrožena. Ova osobna prisutnost i spremnost za pomoć, često je doprinosila osjećaju zajedništva i solidarnosti unutar ruralnih zajednica. To je također vidljivo u istraživanju Roberta Wuthnowa koji prikazuje kako američke ruralne zajednice vrednuju osjećaj sigurnosti i jednostavnost svakodnevnog ruralnog života (Wuthnow, 2018:7). U američkim ruralnim zajednicama postoji moralna dužnost koja obvezuje stanovnike zajednice da se pridržavaju postavljenih ograničenja i normi da bi funkcionirali kao zajednica. Tako se

navodi da je dobar član zajednice u dobrom položaju onaj koji „razgovara sa susjedom, održava vlastiti posjed te sudjeluje u nekoj aktivnosti u zajednici“ (Wuthnow, 2018:15)

Međutim, u suvremenim ruralnim područjima primjetan je trend smanjenja osobne neposrednosti u susjedskim odnosima, a povećanje se pridaje institucionalnom posredovanju (Cifrić, 2003:214). Modernizacija, urbanizacija i promjene u načinu života dovode do toga da ljudi sve manje provode vremena u neposrednoj interakciji s susjedima. Umjesto toga, oslanjaju se na institucije poput lokalnih vlasti, organizacija civilnog društva ili online platformi za rješavanje problema ili komunikaciju s drugima. Osim toga, mobilnost stanovništva može dovesti do promjene u sastavu susjedstva, što može oslabiti tradicionalne i dugotrajne susjedske veze. Dolazak novih stanovnika ili selidba postojećih može rezultirati manjom bliskošću i manjim razinama međusobne podrške. Mlađe stanovništvo često je sklonije izražavanju iskrenog mišljenja o životu u ruralnim područjima. Johan Fredrik Rye (2006) tvrdi kako ruralna mladež ima idiličnu verziju sela kao mjesta koje karakterizira priroda i gusta društvena struktura. Općenito, svi znaju svakoga, postoji osjećaj susjedstva i duh suradnje. (Rye, 2006:420). Međutim, javlja se i negativna slika sela, slika ruralne dosade. Ona se javlja zbog nedostupnosti kulturnih i zabavnih sadržaja prilagođenim mladima u selu, što često rezultira odlaskom u veća urbana mjesta.

Ukratko, dok su tradicionalna ruralna područja karakterizirana snažnom osobnom neposrednošću u susjedskim odnosima, suvremena ruralna područja pokazuju tendenciju smanjenja te osobne bliskoće i sve više se oslanjaju na institucionalno posredovanje za zadovoljenje potreba i rješavanje problema.

4. Metodologija

4.1. Uzorak

U ovom radu korišteni su dubinski polu-strukturirani intervjui provedeni u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja: objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“ (UIP-2019-04-5257; 2020-2024.), voditeljice mentorice ovog diplomskog rada izv. prof. dr. sc. Tijane Trako Poljak koje su prikupili članovi istraživačke grupe, a koji su ustupljeni autorici ovog rada koja je samostalno obradila i analizirala podatke.

Intervjui s ruralnim sugovornicima provedeni su u razdoblju od siječnja 2022. do srpnja 2022. godine. Za potrebe ovog rada, uzorak je prigodan te se sastoji od ukupno 10 sugovornica i sugovornika sa stalnim prebivalištem u regiji Sjeverne Hrvatske i to iz ruralnih naselja iz Krapinsko-zagorske, Koprivničko-križevačke i Varaždinske županije. Prosječno trajanje intervjua iznosilo je 23 minute, a varirale su od najdužeg trajanja od 41 minute do najkraćeg od 15 minuta. Uzorak je bio prigodan te se sastojao od 10 sugovornika od kojih je devet bilo ženskih sugovornika, a jedan muški sugovornik. Uzorak je obuhvatio raznoliku skupinu sudionika s različitim sociodemografskim obilježjima, među kojima su se istaknuli umirovljenici, osobe zaposlene u poljoprivrednim firmama, osobe u obrazovnom sustavu, osobe u administrativi te osobe koje obavljaju rad izvan svoje struke. U uzorku su se nalazili sudionici s različitim razinama obrazovanja, pri čemu je većina imala završenu visoku stručnu spremu, slijedila ih je skupina sa završenom srednjom školom, dok je manji broj sudionika imao samo osnovno obrazovanje. Uzorak je obuhvatio sudionike s različitim bračnim statusima, među kojima su se istaknuli sudionici koji su udovci ili udovice, pojedinci koji žive sami, neoženjeni muškarac, osobe u izvanbračnoj zajednici te osobe koje su u braku. U uzorku su se nalazili sudionici s različitim brojem članova u kućanstvu, pri čemu su se pojavljivali slučajevi s jednim članom u kućanstvu, kao i slučajevi s većim brojem članova, poput kućanstava sa šest ili sedam članova. Uzorak je obuhvatio sudionike različitih dobni skupina, pri čemu su se podjednako pojavljivali pojedinci u mladoj životnoj dobi, srednjoj životnoj dobi te starijoj životnoj dobi. Razlog odabira Sjeverne Hrvatske je zbog toga što je ona prema

indeksu razvijenosti Republike Hrvatske (MRRFEU, 2018) jedna od ekonomski razvijenijih hrvatskih regija, a u kojoj su zabilježene značajne ekonomske, socijalne, kulturne i druge promjene koje su relevantne za ovaj rad, te nas zanima kako stanovnici jednog takvog područja te promjene percipiraju.

Za provedbu istraživanja i transkripciju intervjua dobiveno je pozitivno mišljenje Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja u sklopu navedenog projekta (broj odluke: 02-2021/2022). Za provedbu dubinsko polustrukturiranih intervjua korišten je osmišljen protokol pitanja prema kojem su sugovornici izjašnjavali stavove o životu u ruralnom području Sjeverne Hrvatske (prilog 1.). Nakon što je prikupljanje podataka završilo, audio snimci su bili transkribirani verbatim od strane vanjske agencije, koja je potpisala službeni dokument zaštite podataka. Nakon provedene transkripcije, sve audio snimke i transkripcije su uništene. Članovi projektnog tima, koji su bili odgovorni za provedbu empirijskog istraživanja, izvršili su provjeru i korekciju transkripata.

Istraživanje koje se izvršilo nad dobivenim skupom podataka je kvalitativnog tipa, a u obradi podataka korišten je analitički pristup tematske analize podataka. Tematska analiza podataka, kao jedna od fundamentalnih metoda za kvalitativna istraživanja, je metoda za identificiranje, analiziranje i izvješće o ponavljajućim obrascima unutar skupa podataka (Braun i Clarke, 2006). Tematska analiza pokazala se izvrsnom za pružanje fleksibilnosti alata za istraživanje koja može pružiti bogat i detaljan prikaz podataka. Kreirane su šifre intervjua koje sadržavaju oznaku spola, županije i dobi sugovornika (npr. šifra Ž, VŽŽ, 20 označava da je sugovornica ženskog spola, dolazi iz Varaždinske županije te ima 20 godina).

5. Rezultati istraživanja

5.1. Percepcija promjena u fizičkom prostoru stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Percepcija promjena u fizičkom prostoru kod stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske ispitana je putem procjene osobnog zadovoljstva životom na selu, te analizom infrastrukturnih kapaciteta i mogućnosti za provođenje slobodnog vremena u sadržajima sela kao i pitanjima za stanje sela u odnosu na prošlost.

Infrastruktura

Sugovornici su pitani o razini infrastrukturne opremljenosti njihovog sela, pri čemu je većina iznijela svoje mišljenje o stanju kanalizacije, opskrbe plinom, strujom vodom i internetom. Većina sugovornika izražava pozitivno mišljenje o dostupnosti osnovnih infrastrukturnih resursa poput plina, struje i interneta, ističući zadovoljstvo njihovom pouzdanošću i dostupnošću u ruralnim područjima. S druge strane, istovremeno iznose nedostatke vezane uz kanalizaciju i vodoopskrbu, što rezultira nezadovoljstvom. Samo jedna sugovornica je izjasnila kako je njezino mjesto stanovanja u potpunosti opremljeno svim resursima koje ima i gradska sredina.

Internet imaš, plin imaš, vodu imaš, sve ono što je nekada bilo možda dostupno samo u gradskim sredinama, sve to sada mi imamo i u ruralnim sredinama... Sve, sve imamo. Znači mi živimo u općini koja ima 80 stanovnika i imamo javnu rasvjetu, kanalizaciju, plin, vodovod. (Ž, KZŽ, 38)

Suprotno od toga, među sugovornicima vlada izraženo negativno mišljenje kada je riječ o stanju kanalizacije i vodoopskrbe. Mnogi su izrazili nezadovoljstvo i frustraciju zbog nedostataka u ovim ključnim infrastrukturnim područjima, ističući probleme s odvodnjom i kvalitetom vode u ruralnim područjima. Čak polovica sugovornika iskazala je nezadovoljstvo kanalizacijom gdje spominju kako skoro svako domaćinstvo ima kanalizaciju riješenu na svoj način. Ovdje se očitava prethodno spomenuti trend kako su kanalizacijski sustavi često zahtjevniji i skuplji za postavljanje od nekih drugih sustava, kao što su vodoopskrba.

Ceste su prilično neodržavane, nema riješenu kanalizaciju. Internet, struja, voda zadovoljna, kanalizacija vlastiti angažman, što bi infrastrukturno trebalo. Dakle, nezamislivo je, ali je nema. (Ž, KZŽ, 62)

Kanalizacija je malo problem... svaka kuća ima svoju kanalizaciju riješenu na svoj način. (M, KZŽ, 19)

Što se tiče kanalizacije, evo kad je neka već neko nevrjeme, isto kao kad nas je bila pogodila i tuča ... Da se sve to začepi. Više bi se trebalo urediti potoci kod nas općenito kao ta odvodnja. (Ž, KZŽ, 34)

Iako možda vodoopskrba jest jeftiniji proces za ugradnju u naselja u teoriji, izjave sugovornika govore suprotno. Ovisno o mjestu koje stanovnici opisuju, neka naselja nemaju distributera vode, a neka domaćinstva se okreću alternativnim načinima prikupljanja vode kao što su bunari. Ovo je vrlo zanimljivo opažanje koje dokazuje kako se promjene infrastrukture razlikuju od sela do sela u istoj regiji Hrvatske.

...većina ljudi čak niti nema gradsku vodu nego je na privatnom vodovodu... (M, KZŽ, 19)

Pa sve je povezano, osim nemamo vodovod, to je isto u izgradnji, ali nema, znači puno ljudi imaju doma svoje bunare i tak, trenutno imaju vodu, a ovo ostalo je sve dostupno. (Ž, KKŽ, 23)

Među sugovornicima postoji općeniti konsenzus da je opskrba strujom, plinom i internetom zadovoljavajuća. Mnogi su izrazili pozitivno mišljenje oko pristupa ovim osnovnim resursima, ističući pouzdanost i dostupnost struje, plina i interneta u njihovim naseljima što prikazuje značajnu promjenu na bolje u odnosu na prošlost.

Što se tiče struje, struja je ok i velim, Internet nam je sad super, evo imamo sad taj wi-fi. (Ž, KZŽ, 34)

Pa imamo mi i Internet, i voda... Nema problema sad sa vodom, plin struja. (Ž, KZŽ, 66)

Prometna infrastruktura

Sugovornicima su postavljena pitanja o njihovoj percepciji prometnom povezanošću, dostupnošću javnog prijevoza te općenito stanju prometne infrastrukture. Kao posebno istaknuti problemi su: problem javnog prijevoza i redovitih linija, uređenje cesta te nužnost posjedovanja osobnog automobila.

Svi sugovornici izrazili su kako postoji loša prometna povezanost između naselja i većih mjesta koji najčešće služe kao pružatelji osnovnih usluga. Prilikom toga naglasili su nedostupnost željezničkog prometa i nedostatak redovitih linija prema obližnjim većim mjestima.

Jedini problem su najveći ta prometna povezanost, što nema niti vlaka, autom se vrsti tamo, ideš sa autom, to je mali problem... (M, KZŽ, 19)

...trenutno mislim da je željeznica kod nas veliki problem, jer bi nam bilo najjednostavnije sjest na vlak i posjest dijete danas sutra ako ode u (mjesto) ili (mjesto), pa se vrati doma, a ovako nam djeca, zbog nedostatka prometne povezanosti odlaze često na školovanje u (mjesto). (Ž, KZŽ, 38)

Uz nedostatak javnog prijevoza i redovitih linija, stanovnici naselja često se okreću privatnim automobilima kao primarnim načinom dolaska do obližnjih mjesta. Čak polovica sugovornika izrazila je da bez privatnog automobila ne bi mogla obavljati nužne stvari, kao što je odlazak do doktora i banke. Ovo izaziva ovisnost stanovnika o vlastitim vozilima te može rezultirati poteškoćama za one koji nemaju pristup automobilu. Nedostatak javnog prijevoza stvara izoliranost i otežava pristup ključnim uslugama, što može imati negativne posljedice na kvalitetu života stanovnika ruralnih područja.

...Ono jednostavno ste prisiljeni imati auto. Ukinuli su nam više i taj prijevoz nemamo toliko redovnih linija prema (mjesto), uopće. (Ž, KZŽ, 34)

Pošta i banka, ako nemate automobil onda su vam nedostupne. (Ž, KZŽ, 62)

Uz lošu prometnu povezanost, neki od sugovornika negativno percipiraju prometnu infrastrukturu, kao što je stanje cesta, dok drugi smatraju da se stanje poboljšalo. Bitno je za spomenuti kako se percepcije razlikuju ovisno o mjestu i njegovom položaju u općini, pri čemu je važno uzeti u obzir i financijske mogućnosti među općinama.

Ceste su prilično neodržavane. Uredile su se neke ceste, izasfaltirale, dakle bijeli makadam je potpuno nestao. (Ž, KZŽ, 62)

Pa da definitivno se kao prvo promijenila nam se ova glavna cesta koja je bila u onak u poprilično lošem stanju... Onda se ovdje počela baš velika izgradnja te ceste i tako da je to sad već neka druga priča. (Ž, KZŽ, 33)

Infrastruktura i cesta, blizu je i (veće mjesto) i uglavnom nema s tim nikakvih problema. (Ž, KKŽ, 23)

Stambena infrastruktura

Sugovornicima su postavljena pitanja o njihovoj percepciji i zadovoljstvu stambenoj infrastrukturi njihovih domova i zgrada u naselju. Kao pozitivne strane promjena stambene infrastrukture većina sugovornika je izrazila da se u novije doba počelo graditi modernije i ljepše kuće i zgrade u naselju. Također, neki od njih spominju kako se, u odnosu na prošlost, vidi razvitak i napredak unutar naselja.

Modernije, sve je to nekako modernije. Dosta toga je novoga, dosta toga se rekonstruiralo. Mislim da se na bolje puno toga promijenilo. (Ž, VZŽ, 26)

Kuće su puno ljepše, puno prostranije, lijepo moderno pod uvjetom kako koja, lijepo namještene, sve kaj je potrebno. (Ž, KZŽ, 33)

Također, neki od njih spominju kako se, u odnosu na prošlost, vidi razvitak i napredak unutar naselja.

Kuće su bile drvene, još sada ima i drvenih kuća, al ono...razvija se i vidi se napredak.
(Ž, KKŽ, 23)

Iako su izgrađene nove i moderne kuće, većina stanovništva i dalje obitava u starijim kućama koje datiraju još iz prošlog stoljeća. Ova situacija rezultira raznolikim percepcijama vlastitih domova. Dok neki izražavaju zadovoljstvo svojim kućama, ističući dostupnost svih potrebnih sadržaja i površinu, drugi smatraju da gradnja takvih starih kuća negativno utječe na kvalitetu života.

Mislim kuća je ful prevelika, znači gradnja ono, sedamdesete ima 400 kvadrata. Imamo sve kaj trebamo tu, imamo plin, struja, voda, kanalizacija, Internet, kaj će nam više.
(M, KZŽ, 19)

Sa svojom kućom nisam zadovoljna zato što je on (tata) gradio tu kuću sedamdesetih, tako je krajem sedamdesetih godina još uvijek nije bilo nužno da inženjer napravi nacrt... I mislim to vidi se, vidi se i osjeća se. (Ž, KZŽ, 62)

Iz rezultata proizlazi da su mnogi sugovornici primijetili pozitivne promjene u stambenoj infrastrukturi njihovih naselja, ističući modernizaciju i ljepši izgled novih kuća i zgrada. Neki od njih su primijetili napredak u odnosu na prošlost te su pozitivno ocijenili razvoj naselja. Međutim, unatoč izgradnji novih modernih domova, većina stanovništva još uvijek obitava u starijim kućama, što rezultira različitim percepcijama o kvaliteti života. Dok su neki sugovornici zadovoljni dostupnošću sadržaja i prostranošću svojih kuća, drugi smatraju da starija gradnja negativno utječe na kvalitetu njihovog života. Ovo ukazuje na važnost kontinuiranih ulaganja u modernizaciju i obnovu stambenih objekata kako bi se osiguralo zadovoljstvo stanovništva i poboljšala kvaliteta života u ruralnim naseljima.

Dostupnost zdravstvenih ustanova

Zdravstvene ustanove su ključne za ruralna područja jer omogućuju pristup osnovnoj zdravstvenoj skrbi koje bi se trebale nalaziti u mjestu stanovanja zbog lakšeg pristupa. Većina ispitanih sugovornika tvrdi da njihovo naselje ima lokalnu ambulantu ili liječnika obiteljske medicine zaduženog za to i neka okolna naselja. Tako većina sugovornika izražava pozitivnu percepciju oko dostupnosti liječnika u naselju.

Pa čujte, imamo lijepo doktora svog u selu, to nam je stalno dostupno... I apoteku imamo. (Ž, VŽŽ, 80)

Unatoč tome, neki od sugovornika su nezadovoljni činjenicom da moraju dugo čekati kako bi dobili termin kod liječnika. Budući da je često prisutan samo jedan liječnik za cijelo naselje, lista čekanja za pregled postaje znatno dugotrajna. Međutim, drugi sugovornici izražavaju kako je njihov liječnik uvijek dostupan te nema problema s čekanjem na pregled.

Pa, dostupno je, jedino što nam je to malo zdravstvo trenutno problematično, ali je to sve u blizini tako da...Al je baš teško doći na red. (Ž, KKŽ, 23)

Ali jesam (zadovoljna), uvijek je jedna doktorica dežurna i stvarno moraš uvijek doći na red, uvijek se javi tako da. Tako da okej, zdravstvo je okej... (Ž, VŽŽ, 80)

Samo jedna sugovornica izrazila je kako nedostaje liječnika na ruralnim područjima općenito te kako to predstavlja problem.

E to, to je ono osobno nismo tu kod doktora, ali imamo tu i taj problem kod svog doktora jer doktora nedostaje tu u našim ruralnim područjima. (Ž, KZŽ, 33)

Iako većina ispitanika izražava zadovoljstvo dostupnošću lokalnih liječnika, postoje i izazovi poput dugih lista čekanja za pregled i nedostatka liječnika u ruralnim područjima, koji

zahtijevaju poboljšanja u organizaciji i pružanju zdravstvenih usluga. Ovi rezultati potiču daljnju raspravu o tome kako unaprijediti zdravstvenu infrastrukturu u ruralnim područjima kako bi se osigurala učinkovita i pravovremena skrb za sve stanovnike.

Kulturni sadržaji u selu

Sugovornicima su postavljena pitanja o zadovoljstvu dostupnosti kulturnim sadržajima u njihovom naselju. Većina sugovornika koji su se dotakli te teme kroz razgovor, istaknuli su nedostatak raznovrsne ponude kulturnih i umjetničkih događaja kao glavni problem.

Nisam (zadovoljna) zato što mi kak bi to rekla nemam sadržaja nekih. (Ž, KZŽ, 19)

Možda sam malo manje zadovoljna ponudom kulture, umjetnosti i svega onoga što nedostaje u ruralnim sredinama, zapravo nemogućnosti odlazaka na izvannastavne aktivnosti. (Ž, KZŽ, 38)

Jedna sugovornica izražava ideju da, iako nedostatak kulturnih sadržaja može ograničiti raznolikost iskustva koje bi lokalno stanovništvo moglo imati, to također znači da bi promjene u dostupnosti kulturnih sadržaja moglo promijeniti temeljnu prirodu mjesta. Ova izjava ukazuje na to da bi, ako bi se dodali više kulturnih sadržaja, lokalno područje moglo izgubiti svoj ruralni karakter i preoblikovati se u urbanu sredinu. To implicira dilemu između želje za više kulturnih sadržaja i očuvanja autentičnosti i identiteta mjesta.

Što na primjer mi tu na selu nemamo sve dostupno kao što imaju u gradu. Ali tad mi ne bi bili selo, a oni ne bi bili grad. (Ž, KZŽ, 33)

Osnovni sadržaji za život u selu

Tijekom razgovora, neki su sugovornici iznijeli svoje mišljenje o dostupnosti osnovnih usluga za život u selu, poput trgovina, pošte, banaka i bankomata. Većina onih koji su se dotakli ove teme izrazili su zadovoljstvo pristupom osnovnim uslugama.

Imamo još uvijek, evo dućane, poštu, doktora, nisu nam to ukinuli pa ok. (Ž, KZZ, 34)

Pa dobro, tu imamo trgovinu, imamo i poštu i do četiri sata sad delaju. (Ž, KZZ, 66)

Ono što je također zanimljivo primijetiti je da većina sugovornika ističe poveliku zasićenost trgovinama u selu, što može ukazivati na razvijenu infrastrukturu i potražnju za osnovnim potrebštinama u lokalnoj zajednici.

Trgovine imamo, na pretek ja bi rekla. (Ž, VŽŽ, 26)

Trgovine imamo hvala bogu dosta, i dosta se snabdijevaju namirnicama toga imamo dosta. (Ž, VŽŽ, 80)

Percepcija budućnosti sela

Kada su sugovornici upitani o njihovom viđenju budućnosti sela, gotovo svi su izrazili optimizam u vezi s potencijalnim poboljšanjem uvjeta u selu. Neki su dali prijedloge kako i poboljšati fizički prostor sela, kao što su naprimjer ulaganje u ruralni turizam, dok drugi vjeruju u mlade i obrazovane ljudi za koje se nadaju da će se vratiti u selo te se uključiti u aktivan društveno-politički život ruralnih područja.

Treba se razvijati zaista u turističkom smjeru... Ima potencijala za rad kroz čitavu godinu. (Ž, KZZ, 62)

Budućnost vidim u mladim i školovanim ljudima, koji će po završetku obrazovanja se vratiti tu... (Ž, KZZ, 62)

Iako su neki sugovornici izrazili optimizam, drugi su bili realističniji, ističući ograničenja u razvoju sela uslijed nedostatka financijskih sredstava i nedostatka mogućnosti za pružanje određenih sadržaja.

Pa razvija se koliko dobije novaca haha (Ž, KZŽ, 66)

Mislim neke sadržaje naša općina nikad neće moći nuditi. To, to je jednostavno realno... (Ž, KZŽ, 33)

5.2. Percepcija promjena društvenih odnosa stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Percepcija promjena društvenih odnosa kod stanovnika ruralnih područja Sjeverne Hrvatske ispitana je putem procjene mijenjanja društvenih odnosa kao što su obiteljski i susjedski odnosi, te procjenom općenite promjene društvene dinamike u selu kao što su generacijske razlike i položaj žena u selu.

Susjedski odnosi

Jedna od najbitnijih karakteristika društvenih odnosa na selu je kohezija i kolektivitet. U ruralnim područjima gdje prevladavaju često tradicionalne zajednice ljudi su povezani upravo zajedničkim vrijednostima, tradicijama i načinima života. Susjedski odnosi u selu su karakterizirani za dugotrajnim i stalnim vezama gdje postoji uzajamna podrška i pomoć. Kada su sugovornici ispitani o njihovoj percepciji susjedskih odnosa u usporedbi s prošlim vremenima, većina je izrazila uvjerenje da međusobna ovisnost i podrška unutar zajednice i dalje ostaju snažni. Istaknuli su da se, kada god je potrebna pomoć u obavljanju fizičkih poslova, susjedi bez oklijevanja udružuju. Ovi odgovori sugeriraju da su susjedski odnosi i dalje temeljna vrijednost u njihovoj zajednici, čak i u suvremenom kontekstu.

Kad se nekaj radi, kad se treba pomoći, uvijek su svi (susjedi) spremni pomoći. ... Ali kaj se tiče pomaganja i radova nekih uvijek se skupi gomila ljudi kad nekaj treba. (M, KZŽ, 19)

Ali naprimjer kad smo kao udruga nešto imali i kad smo pozvali druge udruge ili općinu nikad nije bilo da ne bi se došlo, da se ne bi pomoglo, da se ne bi nešto zajednički organizirali... Mi tu negujemo nekakve dobrosusjedske odnose. (Ž, KZŽ, 33)

Jedna sugovornica posebno naglašava duboku povezanost i važnost susjedskih odnosa u ruralnim zajednicama. Ona ističe kako je poznavanje i bliskost među ljudima od ključne važnosti, pri čemu susjed ima posebno mjesto, gotovo kao član obitelji. Osim toga, naglašava se pouzdanost i spremnost susjeda da uvijek pritekne u pomoć kada je to potrebno.

Ljudi se međusobno poznaju, što je jako bitno. Na selu je susjed nešto kao brat. Imaš dobrog susjeda, pristat će ti uvijek u pomoć. (Ž, KZŽ, 62)

Iako većina sugovornika izražava pozitivne stavove o susjedskim odnosima, nekoliko sugovornica starije životne dobi ističe da je dinamika tih odnosa u odnosu na prošlost značajno promijenjena. One naglašavaju nedostatak druženja i zajedničkih aktivnosti koje su nekada bile prisutne.

Sad ide to svoje vrijeme, znate koliko sad nema tog druženja koliko smo bili prije. Moraš se priviknuti na takav život i meni... (Ž, KZŽ, 66)

Oni žive u jednom svom filmu i ne možemo se naći, jednostavno se ne možemo naći. (Ž, KZŽ, 62)

Obiteljski odnosi

Sugovornicima su postavljena pitanja o sastavu njihovog kućanstva kako bi se istražila prisutnost nuklearnih ili proširenih obitelji u njihovoj zajednici koja također utječe na dinamiku društvenih odnosa. Iz rezultata istraživanja vidljivo je da većina obitelji uključuje nuklearni sastav, u kojem živi četiri do pet članova obitelji, uključujući roditelje i djecu. Također, nekoliko sugovornika spominje da živi u proširenom obiteljskom sastavu, često s roditeljima jednog od partnera, odnosno s bakom i djedom. Ostali sugovornici ističu kako su ostali sami zbog gubitka partnera ili zbog odseljenja djece. Većina sugovornika tako izražava vrlo pozitivne odnose unutar obiteljskog sastava gdje spominju povezanost, druženje i međusobno pomaganje što iskazuju da je za njih normalno.

Obiteljski koji se družimo uvijek pomažemo jedni drugima, to je meni nekako normalno. (Ž, KZZ, 33)

...mi smo inače jako povezani svi.. Svi smo zajedno. (Ž, KZZ, 34)

Neki sugovornici ističu da je situacija u prošlosti bila drukčija. Posebno naglašavaju nedostatak druženja, zajedničkih aktivnosti i međusobnog pomaganja i podrške koje su nekad bile uobičajene u selima. Važno je napomenuti da su ovi sugovornici uglavnom starije životne dobi.

Mi smo se okupljali oko stola, lijepo razgovarali, ćerhali, luzali i tak te naše poslike domaće... To je bilo druženje. (Ž, VŽŽ, 80)

Generacijske razlike

Kad su upitani o društvenim odnosima unutar njihove zajednice, većina sugovornika ističe generacijski jaz kao prepreku ka stvaranju kolektivnije zajednice. Posebno ga ističu osobe starije životne dobi koje misle negativno o generacijskom jazu jer smatraju da on ograničava međusobno razumijevanje i suradnju među različitim generacijama u seoskoj zajednici.

Pa nemre se to družiti, stariji sa mladima. Pa vidite sami, to je druga generacija. (Ž, KZZ, 62)

Sugovornici srednje i mlađe životne dobi slažu se da postoji generacijski jaz u njihovoj zajednici, no istovremeno prepoznaju i pozitivnu stranu, u tome što smatraju da je nužna međusobna prilagodba kako bi se ostvarila bolja komunikacija i razumijevanje među generacijama.

Mislim da to sve ovisi o pojedincu zapravo koliko je on otvoren i prema općenito, razgovoru, druženju, komunikaciji. (Ž, KZZ, 33)

Pa taj generacijski jaz uvijek postoji, to je uvijek, ali je stvar...Prilagođavanja jedni drugima. (Ž, KZŽ, 62)

Problem generacijskog jaza je percepcija koja varira ovisno o starosnoj skupini pojedinca. Dok neki smatraju generacijski jaz negativnim, drugi ga vide kao pozitivnu pojavu.

Položaj žena u selu

Kao i u mnogim drugim društvenim okruženjima, položaj žena predstavlja jedan od temeljnih društvenih odnosa u selu. U tradicionalnim selima prevladavao je patrijarhalni sustav gdje je muškarac obično imao dominantnu ulogu u obitelji i zajednici, dok je žena bila zadužena za kućanske poslove te brigu i odgoj djece. Većina sudionika ovog istraživanja su žene, dok je manji broj bio muškaraca. Rezultati ukazuju na to da većina sugovornica primjećuje pozitivnu promjenu u položaju žena unutar seoske zajednice. Primjećuju kako žene više nisu okrenute samo na brigu o kućanstvu, već i na razvitak vlastite karijere s vlastitim i drugačijim pogledom na svijet.

A danas se to promijenilo, danas žene su ponekad i više obrazovane od muževa i jednostavno imaju drugačiji pogled na svijet i zato se i mijenja položaj žena. (Ž, KZŽ, 33)

Prije je možda ono trebale su žene biti u polju, pa biti doma skuhati ručak pa to sve servirati. Nema više. (Ž, VŽŽ, 26)

Da muški se more brinuti oko bebe malo i pomagati i to. (Ž, KZŽ, 62)

Tek nekoliko sugovornica naglašava da se položaj žena nije promijenio i da i dalje prevladava patrijarhalni sustav u njihovom okruženju.

Mislim da ovdje je još uvijek patrijarhat dosta jak i nema nekih očekivanja. Mislim, muškarac vodi glavnu riječ i... nema. Mislim da je još uvijek razlika prevelika i da je muškarac taj koji određuje pravila. (Ž, KZŽ, 62)

Još uvijek se na selu očekuje da žena kuha, sprema, čisti, radi po vani, po vrtu i to, a muškarci idu na posao i to je ostalo još od prije. (Ž, KKŽ, 23)

Rezultati istraživanja ukazuju na promjenu položaja žene u selu. Većina sudionica, koje su većinom bile žene, primjećuju pozitivne promjene u položaju žena unutar seoskih zajednica. Njihova opažanja ukazuju na to da se žene sve više usmjeravaju na razvoj vlastitih karijera i imaju drugačiji pogled na svijet, ne ograničavajući se samo na tradicionalne uloge. Ipak, nekoliko sugovornica ističe da patrijarhalni sustav i dalje ostaje prisutan u njihovom okruženju, naglašavajući razlike u percepciji uloge žena i muškaraca te potrebu za daljnjim napretkom u postizanju rodne ravnopravnosti u ruralnim zajednicama.

6. Rasprava

6.1. Percepcija promjena u fizičkom prostoru među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Analiza dobivenih rezultata ključna je za dublje razumijevanje percepcije promjena u fizičkom prostoru i društvenom životu među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske. Prijašnja istraživanja i teorije prikazale su važne uvide koje zajedno s analizom ovdje predstavljenih recentnih podataka pomažu bolje razumjeti percepcije promjena ruralnih područja kod lokalnog stanovništva ove regije. Ovaj proces omogućuje izgradnju sveobuhvatnijeg i preciznijeg znanja, ključnog za za bolje razumijevanje kvalitete života ruralnih zajednica kako bi se ona potencijalno mogla unaprijediti.

Prijašnja istraživanja prikazala su kako se u posljednjih nekoliko desetljeća dogodila značajna promjena u fizičkom prostoru ruralnih područja Hrvatske. Pod promjenama podrazumijeva se promjena strukture, izgleda i infrastrukture ruralnih područja. Tako su procesi modernizacije, poput industrijalizacije, deagrarizacije i ruralnog egzodusa bili ključni u transformaciji ruralnih sela. Promjena u infrastrukturi i izgledu sela je jedna od ključnih posljedica modernizacije koja također utječe na percepciju stanovnika o promjenama unutar njihovog sela. Kao što pokazuju rezultati ovog istraživanja, većina sugovornika izražava pozitivan stav o dostupnosti osnovnih

infrastrukturnih resursa poput struje, plina i interneta u ruralnim područjima. Ovaj nalaz usklađen je s teorijama kao što je Hodžićeva (2006), koja predviđa tendenciju ruralnih kućanstava da usvoje karakteristike urbanog života. Međutim, kao što i prikazuju prijašnje teorije, i u ovom istraživanju postoje nedostaci u infrastrukturi kao što je provedenost kanalizacije i vodoopskrbe, što rezultira nezadovoljstvom stanovnika. Ovi nalazi poklapaju se s teorijama koje ističu da su određene infrastrukturne potrebe, kao što je kanalizacija, često izazovnije za implementaciju u ruralnim područjima zbog njihove cijene i teže instalacije (Pupak, Trako Poljak, 2021)

Kada se govori o prometnoj povezanosti, ona je oduvijek predstavljala izazov u ruralnim područjima često zbog nedostatka adekvatne prometne infrastrukture. Sela su često odvojena kilometrima od većih središta, te se javlja problem nedostatka javnog prijevoza između sela i grada. Loša prometna povezanost i nedostatak prometne infrastrukture predstavljaju prepreke za razvoj sela te imaju negativan utjecaj na percepciju i kvalitetu života stanovnika. Mladi ljudi i dalje mogu percipirati nedostatak mogućnosti i povezanosti ruralnih područja, što ih može potaknuti da traže bolje prilike u urbanim sredinama kao što je i autor Ivica Nejašmić (2005) tumačio. Ovo istraživanje dodatno potvrđuje probleme u prometnoj povezanosti ruralnih područja s većim središtima, pri čemu nedostatak redovitih linija javnog prijevoza, kako autobusnog tako i željezničkog, se izdvaja kao jedan od najvećih izazova. Sugovornici vrlo negativno percipiraju (ne)promjene u sustavu prometne povezanosti. To dalje ograničava pristup ključnim uslugama poput bolnica, većih trgovina, pošte i banaka. Također, sugovornici su naveli kako postoji velika ovisnost stanovnika o privatnim automobilima kao primarnom načinu prijevoza. Naglašavaju da bez automobila ne bi mogli obaviti određene stvari, s obzirom na nedostatak adekvatne ponude javnog prijevoza.

Ovo istraživanje bilježi percepciju pozitivnih promjena u stambenoj infrastrukturi sela, s novim i modernijim kućama u naselju, kao i povećanim sadržajem u selu. Prijašnja istraživanja pokazala su da su seoska naselja uglavnom sadržavala sadržaje poput frizerskih salona i automehaničarskih servisa (Župančić, 2005), dok su specifičnije usluge poput supermarketa i tržnica bile u većim naseljima ili gradovima. U ovom istraživanju većina sugovornika izrazila je pozitivnu percepciju oko pristupa osnovnim uslugama poput trgovina, pošte, banaka i bankomata u selu naglašavajući da su te usluge u velikom broju dostupne i zadovoljavajuće za

njihove potrebe. Zanimljivo je primijetiti da su mnogi sudionici također naglasili poveliku zasićenost trgovinama u selu, što sugerira porast infrastrukturnog razvoja u tom području. Ovo se slaže s teorijama koje naglašavaju potrebu za kontinuiranim ulaganjem u modernizaciju i obnovu stambenih objekata u ruralnim područjima (Kušen, 2003). Uz osnovne sadržaje za život u selu, dostupnost zdravstvenih ustanova također je percipirana kao pozitivna promjena u seoskim naseljima. Dok prethodna istraživanja (Štambuk i Mišetić, 2002) sugeriraju da su ruralna područja često suočena s nedostatkom adekvatne zdravstvene infrastrukture, ovo istraživanje sugerira da postoje pozitivne promjene u percepciji dostupnosti zdravstvenih ustanova. Međutim, izazovi poput dugih lista čekanja na pregled još uvijek su prisutni, što ukazuje na potrebu za daljnjim unapređenjem i prilagodbama u organizaciji zdravstvenih usluga kako bi se zadovoljile potrebe ruralnih zajednica.

Kao što je i naglašeno, za kvalitetan društveni i kulturni život bitna je i dostupnost kulturnih ustanova i sadržaja. Župančić (2005) govori kako su seoska naselja uglavnom „opskrbljena samo s kulturnim amaterizmom“ poput malenih knjižnica i pokojih kino dvorana. Ovo istraživanje također bilježi nedostatak raznovrsne ponude kulturnih sadržaja u ruralnim područjima. Sugovornici negativno percipiraju dostupnost kulturnih sadržaja te navode to može ograničiti raznolikost iskustva koje bi lokalno stanovništvo moglo imati. To je u suglasnosti sa tezom kako dostupnost i raznolikost društvenih i kulturnih značajno utječu na kvalitetu i zadovoljstvo životom u ruralnim sredinama (Podgorelec, Klempić Bogadi i Šabijan, 2017). Ovi rezultati ukazuju na to da se društveni i kulturni život ruralnih područja nije znatno promijenio. Ova saznanja ukazuju na potrebu za razvojem kulturne infrastrukture u ruralnim područjima kako bi se poboljšala kvaliteta života stanovnika i potaknula raznolikost kulturnih aktivnosti u tim zajednicama.

Analiza dobivenih rezultata naglašava važnost dubljeg razumijevanja percepcije promjena u fizičkom prostoru ruralnih područja Sjeverne Hrvatske. Proces modernizacije, uključujući industrijalizaciju, deagrarizaciju i ruralni egzodus, značajno je utjecao na fizički izgled i infrastrukturu ruralnih područja. Iako su mnogi sugovornici izrazili pozitivan stav o dostupnosti osnovnih infrastrukturnih resursa poput struje, plina i interneta, nedostaci u infrastrukturi poput kanalizacije i vodoopskrbe i dalje su prisutni. Loša prometna povezanost, posebno nedostatak javnog prijevoza, ograničava pristup ključnim uslugama i ima negativan

utjecaj na percepciju i kvalitetu života stanovnika. Promjene u stambenoj infrastrukturi sela, uključujući novije i modernije kuće te veći broj osnovnih usluga poput trgovina, pošte i bankomata, pokazuju pozitivan trend u ruralnom razvoju. Međutim, nedostatak raznolike ponude kulturnih sadržaja i dalje predstavlja izazov za kvalitetan društveni i kulturni život ruralnih zajednica.

Ovi rezultati naglašavaju potrebu za kontinuiranim ulaganjem u modernizaciju i obnovu ruralnih područja kako bi se poboljšala kvaliteta života stanovnika i potaknuo razvoj zajednica. Također, ističu važnost razvoja kulturne infrastrukture kako bi se osigurala raznovrsna ponuda kulturnih aktivnosti i potaknula socijalna povezanost u ruralnim područjima.

6.2. Percepcija promjena društvenih odnosa među stanovništvom ruralnih područja Sjeverne Hrvatske

Tradicionalna ruralna zajednica obilježena je mehaničkom solidarnošću (Durkheim, 1987), bliskim vezama i visokom razinom kolektiviteta, što proizlazi iz homogenosti i sličnosti među članovima zajednice. U takvim okruženjima, obiteljski i susjedski odnosi su od suštinske važnosti te se odvijaju na dnevnoj bazi, čineći temeljnu strukturu socijalnih interakcija unutar sela. Ova dinamika društvenih odnosa u ruralnom okruženju naglašava važnost zajedništva, međusobne podrške i solidarnosti među članovima zajednice te potrebu za očuvanjem tradicionalnih vrijednosti u suvremenom kontekstu. Nalazi ovog istraživanja potvrđuju tradicionalnu sliku snažnih i bliskih susjedskih odnosa u ruralnim područjima, što odgovara onom klasičnom Durkheimovom (1987) konceptu mehaničke solidarnosti i Tönniesovom konceptu *Gemeinschaft* (1969) na koja se i novija ruralna sociološka literatura nerijetko vraća u opisu tradicionalnih obilježja sela. Većina sudionika ističe kontinuiranu i uzajamnu podršku unutar njihove zajednice te spremnost na pružanje pomoći u raznim poljoprivrednim i kućanskim aktivnostima, što predstavlja ključnu karakteristiku tradicionalnih zajednica. Susjedski odnosi su od ključne važnosti u ruralnim područjima, gdje neki od sugovornika ističu iznimnu dubinu povezanosti između susjedskih odnosa, što se može povezati s činjenicom da baš kao što ljudi identificiraju kuću u kojoj žive kao dom, stanovnici ruralnih zajednica obično identificiraju zajednicu kao dom (Wuthnow, 2018). Naglašava se da je bliskost među ljudima na selu od velike važnosti, pri čemu susjed zauzima posebno mjesto, gotovo kao član obitelji.

Ovi rezultati potvrđuju kontinuitet dugotrajnih susjedskih odnosa i zajedničkih aktivnosti i u suvremenim ruralnim područjima. Modernizacija dovodi do određenih promjena u sastavu susjedstva, no tradicionalne veze djelomično i dalje postoje, unatoč tim promjenama koje su utjecale na društvene odnose. Nalazi ovog istraživanja pokazuju da se u ispitivanim područjima ne pridaje toliko značaja institucionalnom posredovanju, kao što su to neke teorije prethodno sugerirale (Cifrić, 2003). Naprotiv, primjećuje se da ljudi iskazuju nezadovoljstvo lokalnom upravom i drugim institucijama, te se stoga okreću međusobnoj podršci susjeda što dodatno pokazuje osjećaj sigurnosti i stabilnosti kod ruralnih zajednica.

Osim susjedskih odnosa, u tradicionalnom selu prevladavala je tradicionalna patrijarhalna obitelj s čvrstim i definiranim obiteljskim vezama. U tradicionalnim ruralnim obiteljima obitelj je bila proširena, a činili su je majka, otac, djeca te djedovi i bake. Neki autori smatraju kako se struktura obitelji mijenjala pod utjecajem društvenih uvjeta, posebice prilikom kriza (Berc, Ljubotina, Blažeka, 2004, Hodžić, 2006). Ovo istraživanje potvrđuje i otkriva promjenu strukture ruralne obitelji gdje se primjećuje veća zastupljenost nuklearnih obitelji u kojima žive samo roditelji i djeca. Također, primijećena je pojava samostalnih kućanstava, često udovica, koje žive same koje potvrđuju prijašnji teorijski nalazi (Cifrić, 2003). U prošlosti su udovice često živjele s djecom, no danas se često nalaze same jer su njihova djeca otišla svojim putem, odselila se i osnovala vlastite obitelji. Egzodus mlađeg stanovništva u potrazi za boljim radnim mjestom, doveo je do toga da u selu ostaju stariji ljudi kao što navodi Ivo Nejašmić u istraživanju iz 2005. godine. Uz promjene u strukturi ruralnih kućanstava, iseljavanje mladih i dalje predstavlja važan demografski trend i izazov za ruralna područja danas, ističući važnost razumijevanja iseljavanja stanovništva i njegovog utjecaja na održivost i vitalnost ruralnih zajednica.

Snažni obiteljski odnosi često su karakteristika tradicionalne ruralne obitelji, potaknuti velikom količinom vremena koje članovi provode jedni s drugima, što doprinosi dubokoj povezanosti među njima. Ovo istraživanje pokazuje kako sugovornici i dalje percipiraju obiteljske odnose kao pozitivne, ali se istovremeno i primjećuje nedostatak druženja i međusobne podrške kao što je nekad bila, posebno kod starijih sugovornika. To je rezultat sve izraženijih generacijskih razlika, pri čemu posebno stariji sugovornici ističu negativna stajališta, smatrajući da takve razlike ograničavaju međusobno razumijevanje i suradnju među različitim generacijama u

seoskoj zajednici, kao što je to nekad bio slučaj. Sugovornici srednje i mlađe životne dobi se slažu da postoji generacijski jaz u njihovoj zajednici, ali ga percipiraju pozitivno. Oni gledaju na potrebu međusobne prilagodbe kao ključni korak prema ostvarivanju boljeg suživota među generacijama. Sugovornici koji percipiraju generacijski jaz negativnim, mogu smatrati ovu promjenu kao gubitak tradicionalnih vrijednosti i zajedničkih normi koje su karakterizirale ruralne zajednice. Oni mogu osjećati da se gubi osjećaj pripadnosti i bliskosti koji su ranije postojali unutar zajednice, što ih može učiniti nostalgичnima za prošlim vremenima (Rye, 2006). S druge strane, sugovornici koji vide generacijski jaz kao nužnost prilagodbe i međusobnog razumijevanja mogu percipirati ovu promjenu kao evoluciju društvenih odnosa prema modernijim i individualističkim normama. Oni mogu prepoznati potrebu za prilagodbom kako bi se omogućilo bolje razumijevanje i suradnja među različitim generacijama u seoskoj zajednici. Ova evolucija može biti izazovna jer zahtijeva prilagodbu i promjenu u načinu razmišljanja i interakcije među generacijama. Međutim, istovremeno, ova promjena može otvoriti put za novi oblik društvenih odnosa koji su više prilagođeni suvremenim potrebama i vrijednostima.

Promjene u položaju žena u ruralnim područjima Sjeverne Hrvatske odražavaju pomake prema rodnoj ravnopravnosti. Nalazi istraživanja pokazuju da dok neki od sugovornika i dalje percipiraju prisutnost tradicionalnih patrijarhalnih obrazaca, većina njih primjećuje pozitivne promjene u ulozi žena u selu. U tradicionalnim ruralnim zajednicama, očekivalo se da žene budu zadužene za kućanske poslove i brigu oko djece (First-Dilić, 1975), dok su muškarci bili dominantni u obitelji zbog prihoda koje su donosili. Međutim, u današnjem vremenu, primjećuje se promjena gdje muškarci sve više preuzimaju odgovornost za brigu o djeci i kućanstvu, dok se žene sve više angažiraju i u karijeri. One više nisu ograničene na tradicionalne uloge, već se sve više usmjeravaju na razvoj vlastite karijere i sudjelovanje u javnom životu. Unatoč porastu emancipacije žena u ruralnim sredinama, nalazi ovog istraživanja ukazuju na postojanje tradicionalnog patrijarhata, što potvrđuju i same žene. Iako su vidljivi pomaci prema rodnoj ravnopravnosti, tradicionalni odnosi i očekivanja od žena i dalje su prisutni u ruralnim sredinama. Ovo je u skladu s istraživanjem Ryeja (2006) koji naglašava da, unatoč društvenim promjenama, tradicionalna socijalna kontrola nad ponašanjem žena i dalje postoji. Stoga, iako dolazi do promjena, tradicionalni odnosi i očekivanja još uvijek imaju značajan utjecaj na žene u ruralnim zajednicama.

Važno je istaknuti da je u ovom istraživanju većina uzorka bila ženskog spola. Ovaj značajan udio ženskih sudionika ukazuje na potrebu za daljnjim istraživanjem koje bi uključilo više muških sudionika kako bi se stekla sveobuhvatnija slika o promjenama u ulozi žena u ruralnim područjima. Razmatranje perspektive muškaraca može donijeti vrijedne uvide o dinamici rodni odnosa te pridonijeti boljem razumijevanju kompleksnosti promjena koje se događaju u tim zajednicama. Stoga bi bilo relevantno u budućim istraživanjima uzeti u obzir više muških sudionika kako bi se osigurala cjelovita analiza rodni uloga i interakcija u ruralnim područjima.

Tradicionalna ruralna zajednica, obilježena mehaničkom solidarnošću i bliskim vezama među članovima, naglašava važnost zajedništva i podrške u suvremenom kontekstu. Susjedski odnosi i obiteljske veze predstavljaju temeljnu strukturu socijalnih interakcija unutar sela. Istraživanje otkriva kontinuitet dugotrajnih susjedskih odnosa i tradicionalnih obiteljskih veza, iako su promjene u sastavu obitelji i percepciji generacijskog jaza evidentne. Dok neki doživljavaju te promjene kao gubitak tradicionalnih vrijednosti, drugi ih vide kao evoluciju prema modernijim normama. Osim toga, promjene u ulozi žena odražavaju pomake prema rodnoj ravnopravnosti i emancipaciji, pri čemu se žene sve više angažiraju u karijeri i javnom životu. Ovi trendovi ukazuju na kompleksnost transformacija ruralnih zajednica i potrebu za prilagodbom tradicionalnih vrijednosti suvremenim društvenim normama.

Ukratko, ovo istraživanje potvrđuje neke od postojećih teorijskih koncepata o promjeni društvenih odnosa u ruralnim područjima, pri čemu se tradicionalne vrijednosti kombiniraju s modernim trendovima, reflektirajući kompleksnost i dinamiku ruralne društvene stvarnosti.

7. Zaključak

Analizom empirijskih rezultata o percepciji promjena u fizičkom prostoru i društvenom životu ruralnih područja Sjeverne Hrvatske prikupljenih kvalitativnim pristupom metodom dubinskih polu-strukturiranih intervjua, upućuje na kompleksnost transformacija koje su utjecale na te zajednice. Upravo kvalitativni pristup ovakvoj temi omogućuje sugovornicima slobodu

izražavanja mišljenja. Kroz polustrukturirani tip intervjua, sugovornici ističu njima najrelevantnije stvari. Tradicionalne zajednice koje su nekad bile obilježene mehaničkom solidarnošću, bliskim susjedskim odnosima i patrijarhalnim obiteljskim strukturama sada prolaze kroz procese modernizacije koji utječu na sve aspekte njihovog života.

Promjene u fizičkom prostoru, poput modernizacije infrastrukture i prometne povezanosti, donose nove mogućnosti, ali i izazove koji postoje još od davnih dana za stanovnike ruralnih područja Sjeverne Hrvatske. Modernizacija infrastrukture, poput uvođenja struje, plina i interneta, otvara nove mogućnosti i višu kvalitetu života za stanovnike ruralnih područja. Dostupnost ovih osnovnih resursa doživljava se pozitivno među sugovornicima u odnosu na prošlost jer pružaju bolji standard života nego što je bio u prošlosti. Dostupnost ovih infrastrukturnih resursa potiče ekonomski i gospodarski razvoj ruralnih područja, te samim time i kvalitetu i zadovoljstvo života među stanovnicima ruralnih područja. Međutim, unatoč pozitivnim aspektima, nedostaci u infrastrukturi i prometnoj povezanosti i dalje su prisutni. Nedostatak kanalizacije, vodoopskrbe i loša prometna povezanost s većim gradovima predstavljaju izazove koji svojevrsno ograničavaju razvoj nekih ruralnih područja. Rezultati sugeriraju da iako postoje pozitivne promjene u stambenoj infrastrukturi i dostupnosti osnovnih usluga, poput trgovina i zdravstvenih ustanova, još uvijek postoje izazovi u poboljšanju kvalitete života na ruralnim područjima (Hodžić, 2006; Pupak i Trako Poljak, 2021). Ovi nedostaci mogu rezultirati nezadovoljstvom stanovnika i otežati kvalitetu života u ruralnim sredinama. Ovi izazovi u fizičkom prostoru naglašavaju potrebu za daljnjim ulaganjem države u modernizaciju infrastrukture i poboljšanje prometne povezanosti u ruralnim područjima cijele Hrvatske kako bi se stvorile jednake prilike za sve stanovnike i potaknuo održivi razvoj zajednica.

Također, promjene u društvenom životu, uključujući promjene obiteljskih i susjedskih odnosa, te položaj žena u selu, odražavaju pomake prema modernijim vrijednostima društva. Dok su neki od sugovornika nostalgični za tradicionalnim vrijednostima i načinom života, drugi vide potrebu za prilagodbom kako bi se omogućila bolja kohezija i suradnja među različitim generacijama i spolovima. Tradicionalno, obiteljski odnosi u ruralnim područjima bili su čvrsti i patrijarhalni gdje je muškarac bio glavni oslonac obitelji. Međutim, istraživanje percepcije promjena društvenih odnosa kod stanovnika Sjeverne Hrvatske pokazalo je kako postoji sve

veća neovisnost pojedinaca unutar obitelji, te prilagodba novim socijalnim i ekonomskim uvjetima. Obitelj se približava urbanom načinu života što uključuje promjene u strukturi obitelji, kao što je sve veća pojava nuklearne obitelji ili samostalnih kućanstava. Također, žene u ruralnim područjima zauzimaju sve veću ulogu u javnom životu i vlastitoj karijeri. Rezultati istraživanja ukazuju na pomake prema rodnoj ravnopravnosti, gdje se žene sve više angažiraju u karijeri i javnom životu, ali istovremeno se osjeća utjecaj tradicionalnog patrijarhata (Berc, Ljubotina i Blažeka, 2004; Rye, 2006).

Ukratko, ovo istraživanje nudi dublji uvid u kompleksnost ruralne društvene stvarnosti. Ono potvrđuje da su ruralna područja izložena promjenama uzrokovanim modernizacijom, ali isto tako naglašava važnost očuvanja tradicionalnih vrijednosti i prilagodbe novim društvenim normama. Neophodno je kontinuirano ulagati u razvoj i napredak ruralnih područja kako bi se poboljšala kvaliteta života u tim zajednicama. Ostvarivanje tog cilja zahtijeva sveobuhvatnu strategiju koja obuhvaća razvoj ruralne infrastrukture, poticanje socijalne povezanosti putem pružanja raznovrsnih sadržaja ruralnim područjima, promicanjem rodne ravnopravnosti te općenito prilagođavanje suvremenim društvenim i ekonomskim uvjetima. Samo kroz temeljite analize lokalnog stanovništva i prilagodbu intervencija u ruralnim područjima njihovim potrebama može se postići održiv i prosperitetan razvoj ruralnih područja te se nadamo da ovaj rad u tom smislu daje svoj skromni doprinos. Važno je slušati potrebe i želje stanovnika te osigurati da politike i programi podržavaju njihovu dobrobit i napredak. Održivi razvoj ruralnih područja ključan je za cjelokupni društveni i ekonomski napredak te stvaranje uravnoteženijeg i inkluzivnijeg društva.

8. Literatura

Berc, G., Ljubotina, D. i Blažeka, S. (2004) Struktura obitelji i životni uvjeti obitelji u selu i u gradu. *Sociologija i prostor*, 42(1/2 (163/164)): 23-43.

Braun, V., Clarke, V. (2006) *Thematic analysis : a practical guide to understanding and doing*. Los Angeles: Sage.

Brkić, S. (1998): Agroekonomska i agrosociološka istraživanja. U: Brkić S. (ur.), *Prvi sabor hrvatskih agrarnih ekonomista: zbornik*. Zagreb: Hrvatsko agroekonomsko društvo.

Brown D., Schafft K. (2019) *Rural people and communities in the 21st century. Resilience & Transformation*. Cambridge: Polity Press.

Cifrić, I. (2003) *Ruralni razvoj i modernizacija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Cloke, P. J. (2006) Conceptualizing rurality. U: Cloke, P., Marsden, T. i Mooney, P. H. (ur), *Handbook of Rural Studies*. London: Sage Publications Ltd.

Cvjetičanin, V., Livada, S., Puljiz, V., Dilić, E. (1974) *Društvene promjene u selu*. Zagreb: Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

Durkheim, E. (1987) *Le suicide: étude de sociologie*, Paris, Presses Universitaires de France. U: Cvjetičanin, V. i Supek R. (ur.), *Emile Durkheim i francuska sociološka škola*. Zagreb: Naklada Ljevak.

First-Dilić, R. (1975) Seoska omladina i porodica. *Sociologija i prostor*, (49-50):5-34.

Hodžić, A. (2006) *Selo kao izbor?* Zagreb : Institut za društvena istraživanja.

Ivoš, M. (2010) Ruralna sociologija kao posebna sociološka disciplina: život na selu. *Praktični menadžment*, 1(1):36-41.

Johnston, R., Derek, G., Pratt, G. i Watts, M. (2000) *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell.

Kušen, E. (2003) Uređenje, razvoj i obnova hrvatskog ruralnog prostora. *Sociologija i prostor*, 41(1/2 (159/160)):29-45.

Lukić, A. (2010) O teorijskim pristupima ruralnom prostoru. *Hrvatski geografski glasnik*, 72(2):49-73.

McLuhan, M., Fiore, Q. (1968) *War and Peace in the Global Village*. New York: Bantam Books.

Nejašmić, I., Toskić, A. (2016) Ostarjelost stanovništva seoskih naselja Republike Hrvatske. *Migracijske i etničke teme*, 32(2):191-219.

Nejašmić, I., Toskić, A. (2013) Starenje stanovništva u Hrvatskoj–sadašnje stanje i perspektive. *Hrvatski geografski glasnik*, 75(1):89-110.

Nejašmić, I. (2005) *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.

- Nejašmić, I. (1988) Uloga i značenje preseljavanja u suvremenom populacijskom razvoju gradova SR Hrvatske. *Hrvatski geografski glasnik*, 50(1):45-54.
- Petak, A., Puljiz, V., Štambuk, M. (2002). Časopis Sociologija sela, razvoj sela i poljoprivrede, razvoj ruralne sociologije. *Sociologija i prostor*, 40(3/4 (157/158)):227-251.
- Podgorelec, S., Klempić Bogadi, S., Šabijan, M. (2017) Slobodno vrijeme kao dimenzija kvalitete života stanovništva Općine Gornje Rijeke. *Geoadria*, 22(2): 193-221.
- Pupak, H., Trako Poljak, T. (2021) Iskustva mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarskobilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji. *Sociologija i prostor*, 59(2(221)):221-246.
- Rye, J. F. (2006) Rural youths' images of the rural. *Journal of Rural Studies*, 22(1): 409–421.
- Schucksmith, M., & Brown, D. L. (2016) *Routledge International Handbook of Rural Studies*. Oxford: Routledge.
- Simmel, G. (2002) The Metropolis and Mental Life. U: Bridge, G., Watson, S. (ur.) *The Blackwell City Reader*. Oxford: Blackwell.
- Sorokin, P. A., Zimmerman, C. C. (1929) *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York: Henry Holt.
- Statistički ured Republike Hrvatske. (2011). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. URL: <https://podaci.dzs.hr/media/eubk402p/statinfo2011.pdf> (29.3.2024.)
- Statistički ured Republike Hrvatske. (2021). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. URL: <https://podaci.dzs.hr/media/dcp1du5/stat-info-2022.pdf> (29.3.2024.)
- Štambuk, M. (2002) Neki elementi socijalne i tehničke infrastrukture hrvatskog sela. U: Mišetić, A. (ur.) *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štambuk, M. (1997) Modernizacijski procesi i društvene promjene u hrvatskim ruralnim sredinama. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Šundalić, A., (2006) Ekocentrični pristup ruralnom prostoru. *Socijalna ekologija*, 15(3):203-218.
- Toennies, F. (1969) *Zajednica i društvo*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Župančić, M. (2005) Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja. *Sociologija i prostor*, 43(3(169)): 617-657.
- Woods, M. (2005) *Rural Geography: Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*. London: Sage Publications Ltd.
- Wuthnow, R. (2018) *The Left Behind*. Oxfordshire: Princeton University Press.

Prilog 1. Protokol intervjua kvalitativnog istraživanja

PROTOKOL INTERVJUA

- Za početak mi samo molim Vas recite koje ste godine rođeni? Koliko godina imate?
- Kako se zove mjesto u kojem živite? Koliko dugo živite u ovom mjestu? (Ako nisu iz tog mjesta, odakle ste doselili u ovo mjesto?)
- Obrazovanje – stupanj i vrsta
- Zaposlenje – vrsta (Ako ne spomenu poljoprivredu, bavite li se uz svoj posao i poljoprivredom?)
- Bračni status i koliko Vas ukupno živi u ovom kućanstvu?

1. Jeste li vi zadovoljni svojim životom u ovom mjestu? S čime ste posebno zadovoljni, a s čime ne?

2. Koje su po Vama prednosti života na selu?

3. A koji su nedostaci života na selu?

4. Je li život u ovom mjestu nekada u prošlosti bio drugačiji nego danas? U kojem smislu, što je po vama bilo bolje nekada, a što je danas bolje?

5. Kako ste zadovoljni svojim zdravljem?

6. Kako ste zadovoljni s dostupnošću i kvalitetom zdravstvenih usluga?

7. A drugih usluga: banke, pošte, različitih trgovina, javnih servisa?

8. Koliko ste zadovoljni infrastrukturnom opremljenošću sela (ako im je teško odgovoriti, navesti: struja, voda, plin; kanalizacija; javna rasvjeta; televizijski i internetski prijem; prometnice/ceste; javni prijevoz)?

9. Koliko ste zadovoljni uvjetima u kojima stanujete: kvalitetom svoje kuće, veličinom, lokacijom?

10. Sada ću vas pitati možda malo čudno pitanje – a što za vas znači dom, što je po vama potrebno za to da se osjećate da ste doma?

11. Je li se značajnije promijenio fizički izgled ovog mjesta u odnosu na prošlost? Ako da, na koji način?

12. Osjećate li se sigurno u ovom mjestu?

13. Kako ste zadovoljni svojim materijalnim statusom?

14. Kako ste zadovoljni s prilikama za zaposlenje u ovom mjestu i u kojoj vrsti zanimanja? Postoje li prilike u ovom kraju da se otvori nešto svoje?

15. Imate li dovoljno slobodnog vremena i ako da, gdje i kako ga najčešće provodite? (Ako ne spomenu, jeste li član nekog udruženja, kulturno umjetničkog društva ili sl.?)

16. Jeste li zadovoljni međuljudskim odnosima u vašem mjestu (međusobno druženje, pomaganje)?

17. Koliko ste zadovoljni kvalitetom prirode, prirodnog okoliša (zraka, vode, tla) u Vašem mjestu?

18. Ima li nekih problema sa zagađenjem prirode u vašem mjestu i ako da, na koji način se to rješava?

19. Kako procjenjujete kvalitetu rada lokalne uprave (općine i županije)? A države?

20. Smatrate li da vi možete ili trebate sudjelovati u procesu donošenja važnih odluka o Vašem mjestu/općini ako to želite? Na koji način?

MLADI:

- Kakav je položaj mladih ljudi u vašem mjestu?
- Postoje li neki posebni izazovi s kojima se suočavaju mladi ljudi na selu?

ŽENE:

- Kakav je položaj žena u ovom mjestu?
- Postoje li neka posebna očekivanja od žena u odnosu na muškarce?
- A postoji li generacijska razlika između položaja mladih djevojaka, žena srednjih godina i žena starije dobi? Ako da, u čemu su razlike; kome je bolje ili lošije u smislu življenja u ovom selu i zašto?

SREDNJA DOB:

- (srednja dob) Kako je odgajati djecu i podizati obitelj u ovom mjestu?
- Mislite li da je nekada u prošlosti bilo bolje ili lošije?

STARJI:

- (za starije) Kako je organizirana briga za starije i nemoćne?
- Mislite li da je nekada u prošlosti bio drugačiji odnos prema starijima nego danas i kako?

21. I za kraj, kako vi vidite budućnost ovog kraja? Razvija li se dovoljno i u kojem smjeru mislite da bi se još trebalo razvijati?

22. Biste li se vi odselili negdje drugdje u Hrvatskoj ili izvan Hrvatske da ste imali priliku, ili bi li djeci/mladima savjetovali da odu? Zašto da/ne?

Prilog 2. Pristanak na sudjelovanje u kvalitativnom istraživanju

Datum:

PRISTANAK NA ISTRAŽIVANJE

Poštovani/a,

zahvaljujemo na interesu za sudjelovanje u istraživanju znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja: objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“ (UIP-2019-04-5257), na Filozofskom fakultetu, Sveučilište u Zagrebu, kojeg financira Hrvatska zaklada za znanost (2020.-2024.).

Cilj je istraživanja utvrđivanje načina i kvalitete života u hrvatskim ruralnim područjima te ga je odobrilo Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja (02-2021/2022).

Procjenjuje se da će intervju biti približnog trajanja oko 45-60 minuta, a u svrhu lakše transkripcije intervju će biti sniman. Snimka intervjuća će po transkripciji biti izbrisana. Sudjelovanje u istraživanju je u potpunosti dobrovoljno i anonimno, a podaci koji će se tražiti od Vas nisu povjerljive i osjetljive prirode. Svi podaci o Vama bit će anonimizirani. Anonimizirani transkripti intervjuća mogu biti učinjeni dostupnim na zahtjev i drugim zainteresiranim znanstvenicima i stručnjacima, te će se svi koji koriste ove podatke to moći činiti isključivo u znanstvene svrhe.

Ovo istraživanje ne sadrži posebno osjetljive teme, međutim, imate pravo u bilo kojem trenutku odustati od intervjuća ili ne odgovoriti na pitanja na koja ne želite dati odgovor. Ukoliko nakon intervjuća budete imali ikakvih pitanja ili Vas budu zanimali rezultati istraživanja nakon što budu objavljeni, slobodno kontaktirajte dolje navedenu voditeljicu istraživanja ili člana/icu istraživačke grupe koji/a je s Vama razgovarao/la.

Pristanak na sudjelovanje u ovom istraživanju izričete usmenim putem.

Uz veliku zahvalu za Vašim sudjelovanjem, čime ste uvelike doprinijeli kvaliteti ovog istraživanja,

S poštovanjem,

doc. dr. sc. Tijana Trako Poljak (voditeljica projekta)
Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: ttrako@ffzg.hr
tel: 01 4092 176